

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Seminář novověkých dějin

Diplomová práce

Lenka Týmalová

Příspěvek ke studiu britské aristokracie v letech 1890-1910

A Contribution to the Study of British Aristocracy in the Years 1890-1910

Vedoucí diplomové práce

Doc. PhDr. M. Kovář, Ph.D.

Praha 2008

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, výhradně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce Doc. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D.

za jeho laskavou pomoc a cenné připomínky.

Obsah

Úvod.....	4
1. První kapitola.....	6
1. 1. Velká Británie (1890-1910): obecný nástin a charakteristika.....	6
1. 2. Aristokracie a pozemková moc.....	8
1. 3. Horní sněmovna – boj o veto.....	11
1. 4. Společnost a sezóna.....	16
2. Druhá kapitola.....	18
2. 1. Duše.....	18
2. 2. Duše – finanční situace.....	21
2. 3. Duše – mimomanželské vztahy.....	22
2. 4. Duše – závěr.....	25
3. Třetí kapitola. Osobnosti.....	27
3. 1. Arthur James Balfour.....	27
3. 2. Margot Tennantová- Asquithová.....	38
3. 3. Spencer Compton Cavendish.....	44
Závěr.....	48
Résumé.....	50
Poznámky.....	51
Prameny a literatura.....	63
Přílohy	

Úvod

Ve své diplomové práci se věnuji souboru změn, kterému byla vystavena britská aristokracie na konci vlády královny Viktorie (1890-1901) a krále Eduarda VII. (1901-1910) a analýze postavení tří vybraných dominantních osobností tohoto období, s přihlédnutím a akcentem na tzv. „Souls“.

Práce je rozčleněna do tří kapitol. Po obecné charakteristice postavení a vnitřních poměrů Velké Británie následuje část zacílená na analýzu pokračování procesu politických, ekonomických a společenských změn postihujících nejvyšší sociální třídu. Soustředila jsem se na tři hlavní procesy: snížení politické moci, vrcholící v roce 1911 zrušením práva veta horní sněmovny, oslabení ekonomické základny britské šlechty – otázku držení půdy a na počátky výraznějších změn ve složení londýnské společnosti.

V poslední části se věnuji analýze seskupení aristokratických přátel označovaných jako tzv. *Souls*–Duše a analýze postavení tří vybraných osobností. V letech 1890-1910 byli členové Duší na vrcholu svých kariér a společenských úspěchů; jde ale zároveň i o vymezení faktické životnosti této skupiny. Ve své práci se věnuji pouze klíčovým osobnostem ze zakládajícího „jádra“ Duší, zahrnující kolem 40 osob. Stejně tak je z potřeby kompaktnosti zahrnuta jen část ze vzájemné svázanosti v milostných záležitostech, které jsem v případě Duší nemohla opomenout.

Tři analyzované osobnosti jsem zvolila podle dvojího „klíče“. V prvním případě splnily požadavky kladené na aristokratický ideál své doby nebo oplývaly obecně ceněnými vlastnostmi. Živoucím ideálem své společenské vrstvy byl nepochybně Arthur James Balfour. Ve druhém případě se jednalo o osobnost v londýnské společnosti dominantní nebo i obecně veřejností respektovanou. Dámou nanejvýš výraznou byla Margot Tennantová-Asquithová. Dva členy *Souls* doplňuje Spencer Compton Cavendish, osmý vévoda z Devonshiru, který ve své osobě slučoval do jisté míry obě možnosti.

Ve své práci jsem vycházela z edic pramenů osobní provenience a z rozsáhlé odborné literatury vydané zvláště ve Velké Británii. Zde se tématu britské aristokracie sledovaného období věnovalo a věnuje mnoho historiků. Stěžejní práci pro mne bylo nicméně dílo amerického badatele Davida Cannadinea *The Decline and Fall of the British Aristocracy*,¹ analyzující postavení britské šlechty od 80. let 19. století do 80. let 20. století. Na skupinu tzv.

Souls se zaměřila britská historička Angela Lambertová, jejíž práce *Unquiet Souls* je cenná hlavně množstvím zpracovaných pramenů osobní povahy. Důležitým pramenem byla pro mne i autobiografie Margot Asquithové,² která v době svého prvního vydání v roce 1922 vzbudila značný ohlas. Cenným dílem je hlavně kvůli osobním vzpomínkám a zaznamenané korespondenci dvousvazková studie *A. J. Balfour*, jehož autorkou je Blanche E. C. Dugdaleová, Balfourova neteř. Je nutné zmínit i práci Barbary Tuchmanové,³ analyzující dobu přelomu 19. a 20. století nejen ve Velké Británii. Obdobím vlády Eduarda VII. se ve svých dílech věnovali například historikové Robert Cecil,⁴ Robert C. K. Ensor⁵ nebo Donald Read.⁶ Přínosem pro mne byla i práce Anity Lesliové,⁷ přibližující milostný život nejvyšších společenských vrstev.

1. První kapitola

1. 1. Velká Británie (1890-1910): obecný nástin a charakteristika

V roce 1900 se Britské impérium rozprostíralo na téměř pětinu zemského povrchu a královna Viktorie vládla jedné čtvrtině lidstva.⁸ Z 397 miliónů jejích poddaných žilo necelých 232 miliónů v Indickém císařství s Barmou, v samotném Spojeném království žilo 41, 4 miliónů obyvatel.⁹ Kolonie se od sebe lišily mírou samostatnosti a samosprávy na Koruně, mezi ty s úplnou parlamentní samosprávou patřila dominia Kanada, Australský svaz, New Foundland, Nový Zéland, Kapsko a Natal. Britský imperialismus vyzdvihoval vyvolenost Britů vládnout nad „nižšími rasami“ danou Bohem a pozitivní přínos a klady jejich panství.

V zahraniční politice zastávala Velká Británie až do uzavření britsko-japonské smlouvy (1902) postoj tzv. „skvělé izolace“. Přestože síla jejích mocenských konkurentů – Německa, Spojených států a Japonska stále vzrůstala, necítili Britové ve svém velmocenském postavení až do vypuknutí búrské války akutní potřebu spojenců. V 90. letech soupeřila Británie o mimoevropské sféry vlivu jednak s Francií (ze dvou krizí s tímto soupeřem – siamské (1893) a fašodské (1898) vyšla vítězně), a Ruskem, které bylo jejím rivalem hlavně na Dálném východě (roku 1899 došlo mezi oběma zeměmi k vymezení sfér vlivu).

V průběhu jihoafrického konfliktu plně vyvstala neoblíbenost Britů na kontinentu, jak ukazovaly negativní články a karikatury namířené proti nim zejména ve francouzském a německém tisku. Viktoriin syn Eduard VII. se již v prvních letech vlády musel potýkat s napjatými mezinárodními vztahy. Eduard, zvaný „ strýc Evropy“ pro svou příbuzenskou sepiatost s četnými evropskými panovnickými rody, si vysloužil reputaci diplomata a arbitra mezinárodní politiky. Za jeho vlády byla, za jeho osobního přispění v podobě úspěšné návštěvy Francie v roce 1903, uzavřena zásadní smlouva s Francií – *Entente Cordiale* (1904). Ač vztahy mezi oběma zeměmi kalily vzpomínky na vzájemné krize 90. let a na sympatie francouzské veřejnosti a tisku s Búry, dohodu urychlil strach ze zatažení do války svých smluvních partnerů rusko-japonské (1904-1905). Spojenecký systém zemí budoucí Dohody uzavřela britsko-ruská dohoda ze srpna 1907.

Pokud jde o Británii a Německo, obě země byly konkurenty mocenskými, ekonomickými i v oblasti zbrojení. Císař Vilém II. byl jedním ze synovců britského panovníka, k sobě navzájem ale chovali averzi.¹⁰ Jak poznamenal F. Ponsonby, „ve vzduchu bylo vždy tušení bouře, kdykoli byli král a císař spolu... Oba byli tak velkými osobnostmi, že každý měl sklon dominovat konverzaci.“¹¹ Přesto tu existovala naděje na britsko-německou alianci. Po neúspěchu jednání v roce 1898 jí byl roku 1901 císař velmi nakloněn, okolnosti ale zamezily pokroku v jednání.¹² Po krizi v Tangeru (1905) se Německo stalo hlavním nepřítelem Británie a vyhlídky války a nebezpečí německé invaze zaměstnávaly nejen britskou vládu,¹³ ale i veřejnost.¹⁴

Domácí politická scéna byla ovlivněna demokratickým kurzem nastoleným tzv. třetím reformním zákonem (1883-1884), který podstatně rozšířil voličskou základnu a změnil zastupitelský systém ve prospěch měst a pracujících. Systém dvou velkých politických stran narušila svým zrozením a vzestupem *Independent Labour Party*. Tato strana, založena roku 1893 Keirem Hardiem, přitahovala v rostoucí míře na svou stranu voliče liberálů a v roce 1906 zasedlo poprvé v parlamentu jejích 29 členů. Útok na moc veta horní sněmovny byl vítězně dokončen roku 1911, další zásadní změnou byl zákonem zavedený poslanecký plat.

Britská ekonomika prošla v devadesátých letech 19. století krizí, jinak držela nejbohatší země světa s konkurenty v hlavních hospodářských odvětvích krok. Hlavním „tahounem“ ekonomiky byla těžba uhlí, ve výrobě a zpracování oceli a železa, stejně jako v roli největšího exportéra průmyslových výrobků Británii překonali její konkurenti – Spojené státy a Německo.¹⁵

Problémem byla velká ekonomická nerovnost, nezaměstnanost a chudoba, zvláště otřesná v londýnských slumech. Industrialismus a urbanismus měly za následek přeplněnost anglických měst, do nichž stále proudil dav obyvatel z venkova. V roce 1901 již ve městech žilo přes 25 miliónů lidí, tj. přes ¾ britské populace.¹⁶ Vyšetřování a zprávy ve studiích týkajících se sociálních problémů odhalily, že v bídě žije 1/3 obyvatel Anglie.¹⁷

Velkými změnami procházela také britská společnost. Po roce 1906 se začaly ozývat razantněji bojovnice za ženská práva a volební hlas pro ženy. Dvě hlavní skupiny, stojící vzájemně v opozici, používaly odlišné cesty a prostředky k dosažení cíle. Zatímco *Suffrage group*¹⁸ pod vedením G. Fawcettové doufala v účinnost přesvědčování a ústavnosti, radikální WSPU¹⁹ E. Pankhurstové se uchýlila po roce 1906 k násilným a anarchistickým akcím,²⁰ poté

co nová liberální vláda nehodlala splnit sliby v otázce prosazení zákona o ženském volebním právu.

Technický pokrok přinesl lidem revoluci v dopravních prostředcích, zdravotnictví, nové komunikační postředky (telegraf) i zábavu (film). Ve Velké Británii se zrodil populární tisk a moderní, organizovaný sport, stejně jako móda rodinných dovolených v domácích přímořských letoviscích. Přesto byla víra v pokrok a bezpečnou budoucnost zkalena pochybami o pozitivním přínosu demokracie a liberalismu pro společnost.²¹

1. 2. Aristokracie a pozemková moc

Nájemné z pozemků tvořilo hlavní zdroj příjmů pro většinu britské pozemkové šlechty, v půdě spočíval zdroj místní i národní politické moci a společenské prestiže. Staleté sepětí aristokracie s půdou však v poslední třetině 19. století přestávalo být výnosné a jisté. Oslabovala ho zemědělská krize, restriktivní legislativa, nová expandující odvětví britské ekonomiky zatlačovala zemědělské zájmy. Na konci 70. let postihla zemi velká celoevropská zemědělská krize. Tato krize, zapříčiněná nepříznivou konstelací let špatných úrod, nízké produktivity a sílící konkurencí obilí a jiných zemědělských produktů dovážených ze Spojených států, Kanady, Argentiny a východní Evropy, trvala do konce 90. let. Ceny zemědělských produktů dramaticky poklesly, nejvíce byly zasaženy pšenice a ječmen. Rozloha obilních oblastí poklesla v letech 1870-1914 o 30 %; a jestliže produkty z nich tvořily na začátku tohoto období okolo 50 % všech zemědělských výrobků, na konci poklesly na 20 %.²² Před první světovou válkou, v době populačního růstu, dovážela Velká Británie polovinu všech potravin, včetně 75 % obilí.²³

V 70. letech se navíc poprvé objevily veřejnosti dostupné výsledky rozsáhlého oficiálního průzkumu soustavy majetkového vlastnictví na Britských ostrovech.²⁴ „Prvotní hybatel“ lord Derby²⁵ jimi sice vyvrátil obvinění radikálů,²⁶ ale zároveň plně odhalily míru monopolu aristokratického držení půdy a zisků z ní. Vyšlo najevo, že téměř 3/4 rozlohy Britských ostrovů vlastní méně než 5000 osob, z nichž 12 jich vlastní více než 4 miliony akrů. Ve výsledcích se objevily i příjmy v podobě nájemného, jako forma bezpracného zisku, což nahrávalo do karet opozičním radikálům.²⁷ Pokud příslušník střední vrstvy (včetně tzv. „bílých límečků“) vydělával v průměru 75 liber ročně a manuálně pracující méně než 50 liber (hranice chudoby se pohybovala zhruba na 55 librách příjmů ročně), příjmy z nájemného přesahovaly u nejbohatších vlastníků půdy²⁸ hranici 100 000 liber ročně.²⁹

Tuto částku přesáhlo roku 1880 celkem sedmnáct aristokratů, v nejbohatší desítce figurovalo sedm vévodů.³⁰ Majitel pyšnicí se největší rozlohou pozemků přitom nemusel mít a také neměl největší příjmy. Nejvýhodnější bylo vlastnit půdu v úrodných oblastech Anglie, méně již v hornatých oblastech skotské Vysočiny a ve Walesu. Největšího příjmu ze všech – 290 000 liber – dosahoval vévoda z Westminsteru s necelými 20 000 akry. Ty vypadaly směšně v porovnání s 1, 36 milióny akry vévody ze Sutherlandu, jenž z nich ale měl poloviční příjem.

V napjaté atmosféře a mizérii zemědělské deprese začala veřejnost tvářit v tvář těmto faktům požadovat změnu systému vlastnictví půdy a tato otázka se stala jedním z ožehavých témat doby. Pokles cen zemědělských produktů a nájemného zhoršil dramaticky vztahy mezi majiteli půdy a jejich nájemci. Ti odmítali z existenční nutnosti platit své renty a majitelé je nechávali soudně vystěhovat. Radikálové využili situace a organizovali a svolávali masové kampaně, vášnivě promlouvali na veřejnosti a psali knihy i pamflety. V rámci útoku na *landlordism* byl majitel pozemků „ocejchován“ jako příčina všeho hladovění a chudoby venkova. Na konci 70. let vypukly v Irsku, Skotsku a Walesu rolnické nepokoje a protesty. Největší útoky zaznamenalo Irsko, kde se v roce 1879 zformovalo celonárodní protestní hnutí *Land League*.³¹ Tři roky trvající „*land war*“³² pokračovala poté jako „*plan of campaign*“.³³ V irském případě hrály navíc roli historické národní pohnutky a averze k nepřítomným anglickým majitelům půdy. Ve všech třech zemích ale byly hlavní požadavky rolníků stejné. Prosazovali splnění tzv. „3 F“: přijatelné nájemné, pevné stanovení údržby a volný prodej.³⁴ *Land Act*, který pro Irsko zajistil v roce 1881 ministerský předseda Gladstone, jim tato „3 F“ poskytl. Nájemné bylo zřízeným soudním tribunálem učiněno „přijatelným“, tj. sníženo, a zákon povzbuzoval nájemce i k vykoupení pozemků od jejich majitelů. Řada zákonů o výkupu půdy³⁵ s výhodnějšími podmínkami a zvyšováním finanční částky poskytnuté státem k půjčce byla zakončena roku 1909 (*Birell's Land Act*).

Ve Skotsku vyústily nepokoje v tzv. „válku chalupníků“³⁶ na Vysočině a roku 1886 vstoupil v platnost tzv. *Crofters Act*, který poskytoval, stejně jako jeho irský předchůdce, farmářům Vysočiny přijatelné nájemné, které se roku 1889 povinně snížilo až o 30 %. Roku 1911 rozšířil tento krok na celé Skotsko *Pentland Act*.

V samotné Anglii nebyla situace tak vyhrocená. Hlavním zamýšleným cílem bylo stvořit třídu svobodných sedláků – samodržitelů. Většina půdy byla vlastněna ve velkých

celcích, podle statistik 70. let tradiční malý vlastník pozemků takřka vymizel. Požadavek rozparcelování pozemků a její přidělení rolníkům měla v programu například Liga obnovení země či Liga venkovských dělníků (*Rural Labourers' League*),³⁷ jejíž vůdce Jesse Collins horoval pro tzv. padesátiakrové rolníky. Vládní kroky v podobě *Allotment Act* (1887) a *Small Holdings Act* (1892), uzákoněné za vlády Konzervativní strany, nebyly efektivní. Účinnější byl až druhý *Small Holdings Act*, vzešlý roku 1908 z liberálního kabinetu. Místní vlády jím dostaly moc získávat půdu, ale do roku 1914 této moci využívaly jen omezeně.³⁸

Na přelomu 19. a 20. století hospodařili na více než 75 % zemědělské půdy nájemci.³⁹ Majitelé půdy poskytovali všechen fixní kapitál a rolník platil vše ostatní. Pokud měl finanční prostředky na nějaké zlepšení na pronajatém hospodářství, odmítal jej provést, proto, že po vypršení nájmu přestávalo být jeho. Majitelé projevovali obecně o zlepšení nezájem. Nájemci se dočkali svých požadavků, až když byl v roce 1883 uzákoněn *Agricultural Holdings Act*. Tento zákon ukládal majitelům půdy povinnost kompenzovat nájemcům každé provedené zlepšení na konci jejich nájmu.⁴⁰ Být majitelem zemědělské půdy nebylo od 80. let tak výnosné a jisté. Nové formy bohatství se nyní rodily z jiných sfér podnikání, které nebyly ohrožovány vzrůstajícími daněmi a dalšími vládními kroky. Zemědělství neprosperovalo jako dříve, ceny pšenice v 80. a 90. letech klesaly a sama hodnota půdy klesla o 30 %.⁴¹ Majitelé půdy se snažili prosadit politiku ochrany kvůli rostoucí masové konkurenci zemědělských produktů ze zahraničí. Neměli však šanci proti potřebě volebních hlasů měst a pracujících, čehož si byla dobře vědoma i jejich tradiční dosavadní podporovatelka, Konzervativní strana. Proto v letech 1874-1905 všechny toryovské kabinety aristokratické vůdce zemědělské lobby účinně ignorovaly.⁴²

Vlády měly dále tendenci zavádět a zvyšovat formy zdanění pozemků i „nezaslouženého“ příjmu. Razantnější byli v tomto smyslu liberálové. Velké pobouření mezi kruhy pozemkových zájmů vyvolalo v roce 1894 zavedení dědických poplatků. I když byly stanoveny ministrem financí Harcourtem poprvé na relativně mírnou úroveň 8 % na jmění nad 1 milión liber, byl to první záměrný pokus zdanit pozemkový majetek (v letech 1909-1914 vzrostly na 15 %). Dědické poplatky jistě ztížily situaci u mnohých zadlužených lordů, ale brzy byla nalezena cesta, jak se jim vyhnout, a to včasným převodem majetku svému nástupci nebo založením soukromé společnosti, formálně spravující majetek. Asquithův rozpočet (1907) ve vyšší míře zdanil příjmy z půdy, o dva roky později ale „vstoupil na scénu“ se svým „lidovým rozpočtem“ ministr financí David Lloyd George. Při hledání

nutných finančních prostředků se zaměřil hlavně na velké pozemkové vlastníky, kteří jím byli nejvíce postiženi. Pozemkové daně měly být pouhým začátkem dalšího zdanění a zvyšování v budoucnu. Skládaly se z tzv. daně z nezaslouženého výnosu, která činila 20 % hodnoty půdy a platila se při prodeji nebo smrti majitele, a z každoroční daně 1 půlpence z libry z hodnoty neobdělávané půdy.⁴³

Za těchto okolností se mnoho majitelů rozhodlo k prodeji půdy. V prvním desetiletí 20. století povzbuzovaly v Irsku, kde mnoho největších grandů vlastnilo obrovské majetky,⁴⁴ k transferu pozemků Wyndhamův (1903) a Birrellův zákon (1909). Mezi lety 1870-1896 bylo prodáno 2,5 miliónů akrů, zatímco v letech 1903- 1909 stoupl počet na 9 miliónů akrů.⁴⁵ Velký irský majitel půdy byl takřka zlikvidován. V ostatních zemích stoupl výrazně počet prodejů v letech 1910-1914, kdy došlo ke zlepšení podmínek v zemědělství.

1. 3. Horní sněmovna – boj o veto

Oslabení a ztráta dosavadní politické moci aristokracie byly spjaty s „bojem o horní sněmovnu“, která se stala předmětem sváru i „bitevním polem“ mezi stranou reforem a příznivci starého řádu. Sněmovna lordů zažívala od 80. let příval kritiky od opozice i veřejnosti. Důvodů k tomu bylo více. Princip dědičného zasednutí jejích členů se zdál být přežitkem tváří v tvář volené Dolní sněmovně. Mnoho peerů se neúčastnilo zasedání, tzv. „zálesáci“ přijížděli do Westminsteru ze svých venkovských sídel jen na důležitá hlasování a někteří do sněmovny vůbec nevčkročili. Z 560 členů Sněmovny lordů jich zasedalo pravidelně jen více než 50.⁴⁶ Největším „trnem v oku“ kritiků „druhé sněmovny“ byla její moc vetovat návrhy zákonů prošlých Dolní sněmovnou, kdy v mnoha případech zmařila legislativní cestu zákonů vzešlých z Liberální strany.

Kritici Sněmovny lordů se dělili na ty, co prosazovali její reformu, na ty, kteří chtěli navíc odstranit moc veta a na ty, kteří ji chtěli zrušit (část Liberální strany, Dělnická strana, Laboucherovo hnutí⁴⁷). Obecně převládal názor o nutnosti reformovat ji a změnit její složení. Návrhy na změny se objevovaly od 80. let, a to ze strany opozice i toryů.⁴⁸ Měly společné tendence omezit dědičnou část členů ve prospěch volené části, zazněly návrhy jmenování části peerů vládou nebo zavedení doživotního peerství. Nejdále došel legislativně návrh lorda Newtona z roku 1907, vzešlý z *Union Party* mající podporu její části. Byl postoupen

vybranému výboru. Po roce, kdy práce výboru skončila, však nevzbudil velký ohlas a nebyl ani prodiskutován v horní sněmovně. Velká část unionistů projevovala nezájem, neboť byla spokojena s dosavadním stavem věcí a považovala reformu za zlo. V opozici vůči návrhu stál i pevný *diehard* lord Halsbury a z opačné strany podporovatelé vlády. Reformovaná, volená horní sněmovna by podle odpůrců reformy zrušila unikátní charakter Dolní sněmovny a navíc by zkřížila cestu poslednímu „ústavnímu esu“ v rukávech opozice, jmenování nových peerů.

Na otázky a útoky vůči oprávněnosti existence Sněmovny lordů odpovídala Konzervativní strana tzv. referenční teorií.⁴⁹ Lord Salisbury v ní obhajoval oprávněnost této sněmovny a představoval ji ne jako anachronismus a brzdu demokracie, ale stavěl ji naopak na „stranu veřejnosti“. Podle ní by byla Sněmovna lordů, která za situace, kdy měla být uzákoněna sporná legislativa nebo ta, jež nebyla „prodiskutována“ v předcházejících volbách, byla oprávněná rozpustit parlament, aby věc mohla být vyřešena veřejně a aby se projevila „vůle lidu“. Tato teorie, zcestná a nebezpečná, stavěla jednu sněmovnu nad druhou a ignorovala ústavnost. Salisburyho synovec Balfour, který prosazoval názory ve prospěch doživotního peerství, obhajoval Sněmovnu lordů takto: „Ospravedlnění Sněmovny lordů je zčásti historické, zčásti účelové. Je původní částí britské ústavnosti a pracuje dobře.“⁵⁰

Již dlouho předtím, než ztratila moc veta, začala horní sněmovna ztrácet svou exkluzivitu ve prospěch plutokratů a střední třídy. Do 80. let 19. století se hodnost peera udělovala omezeně a téměř jen urozeným. Byla spjata s pozemky a předpokládalo se u ní pozemkový příjem nejméně 5 000 liber ročně.⁵¹ Peerem se stával nejčastěji politik z řad pozemkového establishmentu po delší kariéře ve vládních úřadech. Právo zasednout ve Sněmovně lordů měl také řadový člen parlamentu, pokud splňoval kombinaci vlastnictví půdy s kvalitní prací na úrovni hrabství. To se ale začalo měnit. Z 200 nových dědičných peerů v letech 1886-1914 jich jen čtvrtina pocházela z aristokratického prostředí.⁵² Třetina z nich byli státní zaměstnanci, právníci, vojáci, diplomaté. Celá další třetina byli noví magnáti. Boháči z průmyslových, obchodních a finančních kruhů si uvedení do šlechtického stavu a tituly doslova kupovali, když za finanční podporu politickým stranám či jim nakloněným novinám nebo spolufinancováním volební kampaně očekávali protihodnotu v podobě svého jména na seznamu nově jmenovaných peerů. Účastnily se toho obě hlavní soupeřící strany, neboť se zvýšením počtu voličů se zvyšovaly i finanční stranické nároky. Štědrý sponzor Konzervativní strany William Walford Astor si tak po příjezdu do Anglie v roce 1890 zajistil cestu do horní sněmovny a roku 1917 se již honosil titulem vikomt.⁵³ V minulosti by přitom

dosažení titulu od rytíře k peerovi trvalo nejméně tři generace. Ani Liberální strana nezůstávala pozadu a mohla se „pochlubit“ takovými úlovky, jako byli lord Rothschild nebo lord Tweedmouth. Ne všichni však s tímto vývojem a podílem „bohatých strýčků“ na moci souhlasili. D. Lloyd George nechoval averzi pouze k vévodům. „Máme příliš mnoho lordů Rothschildů. Některé země si nenechají svou politiku diktovat velkými finančníky, a tato země se k nim připojí.“⁵⁴ Tento trend se nezastavil a podíl historických lordů dále klesal. Změnilo se nejen složení nově jmenovaných peerů, ale i rychlost udělování titulů. V prvních čtyřech desetiletích vlády královny Viktorie I. bylo jmenováno v průměru přes pět peerů ročně.

Od roku 1882 do roku 1911 se podíl téměř zdvojnásobil,⁵⁵ a v letech 1905- 1914 jmenovaly liberální vlády bezprecedentní počet nových šlechticů většinou z obchodních kruhů.⁵⁶ Vzrůst počtu titulů, jejich akumulace, včetně prvních masových udělování hodností (královské jubileum roku 1887) se nutně odrazil v jejich hodnotové degradaci, jak se to stalo například v případě titulu baroneta. Urozená londýnská společnost pečlivě rozlišovala a střežila své „pravé“ tituly a někteří šlechtici odmítali vyšší titul právě z obavy ztráty jejich váhy.

Konec Sněmovny lordů v tradiční podobě započal již tzv. třetím reformním zákonem (1884-1885). Nejenže rozšířil počet voličů o necelé 3 milióny, takže mohlo hlasovat bezprecedentních 60 % mužské populace,⁵⁷ ale navíc tu byl patrný přesun vlivu od pozemkových tříd směrem k městům, předměstím a pracujícím. Ani druhý bod nepřispíval zájmům a vlivu elity. Redistribuce a změna hranic volebních obvodů přinesla zrušení více než 150 křesel výsadních města. Stará hrabství (která každé volilo 2 zastupitele) a velká výsadní města (3 zastupitele) byla odstraněna a místo nich byl nově volen jediný zástupce nového volebního obvodu. Mnoho dřívějších členů parlamentu do svých křesel z rodinou ovládaných měst nezasedlo. Z venkovského volebního systému se stal systém městský, velká města dostala konečně takový počet křesel, který si zasloužila (například Velký Londýn obdržel 39 křesel navíc). Horní sněmovna návrh tohoto zákona nejdříve blokovala, což vyvolalo velké veřejné protesty; poprvé se objevily i požadavky jmenování 300 peerů k zajištění uzákonění.

Liberální strana byla, rok po svém volebním triumfu, oslabena odchodem mnoha členů, kteří nesouhlasili s Gladstoneovým návrhem zákona o irské samosprávě. Řečeno slovy lorda Roseberyho, události roku 1886 „vrhly velké množství liberálních peerů do náruče konzervativní většiny.“⁵⁸ Tzv. liberální unionisté, jak se začali nazývat, tak jednali na obranu svých pozic pozemkových majitelů v Irsku i jinde. V roce 1893 zamítla horní sněmovna

Gladstonův druhý návrh zákona o Irsku velkou většinou 419:41 hlasům.⁵⁹ Kroky Liberální strany napomohly ke značnému zvýšení tradiční konzervativní většiny ve Sněmovně lordů a této nadvládě musel po roce 1906 čelit liberální kabinet. Jeho cíl byl jasný, vyvolat nějakým zákonodárným krokem bitvu, ve které by lordi přišli o právo veta. V červnu 1907 přijala Dolní sněmovna drtivou většinou rezoluci prohlašující, že „moc Sněmovny lordů pozměňovat nebo zamítat návrhy zákonů musí být omezena zákonem, aby v mezích jednoho parlamentu převládla konečná rozhodnutí Dolní sněmovny.“⁶⁰ Obě komory se tak staly „opevněnými baštami“ svých stran (Konzervativní strana ztratila svou převahu v dolní sněmovně v roce 1885) a byly připraveny k rozhodující bitvě.

Boj o veto se rozhořel v okamžiku, když v roce 1909 představil ministr financí David Lloyd George svůj „lidový rozpočet“. Sněmovna lordů byla do té doby „chytrým protihráčem“ a vyvarovala se užití veta při návrzích zákonů prospěšných pracujícím a veřejnosti. Rozpočet D. Lloyda George ji ale vyprovokoval k rozhořčení a hněvu. Z pohledu lordů plným právem, neboť návrh jasně mířil proti bohatým vrstvám, zvláště proti velkým majitelům půdy. Zaváděl daň z vyšších příjmů (při příjmech nad 5 000 liber), pozemkové daně, zvyšoval dědické poplatky na 10 % (při majetku 200 000 liber a více) a uvaloval daň na motory, benzín, tabák a alkohol.⁶¹ Ministr financí nutně potřeboval finance k pokrytí koupě nových bitevních lodí typu *dreadnought* a k zaplacení důchodové reformy (1908).

Zároveň se jednalo o velmi populární krok, který Liberální strana nutně potřebovala. Nedařilo se jí získávat hlasy dělníků, kteří vzhlíželi k stále rostoucí *Labour* a tušila, že blížící se volby pro ni nemusí dopadnout příznivě. Co mohlo být veřejností vítanější než zdanit bohaté majitele půdy, když to zároveň znamenalo i vytvoření skutečně třaskavého problému a provokaci horní sněmovny. Ta velkou většinou rozpočet zamítla a ministerský předseda Asquith poté požádal o rozpuštění vlády. Ani dvoje volby⁶² z následujícího roku nepřinesly žádné straně rozhodující vítězství. Rozpočet prošel a hned se objevil nový „gordický uzel“ – návrh zákona o parlamentu. Ten rušil moc použít veto pro návrhy finančních zákonů prošlých Dolní sněmovnou, u ostatních návrhů byla Sněmovna lordů okleštěna o svůj souhlas, pokud návrhy prošly třemi úspěšnými zasedáními v Dolní sněmovně.⁶³ Nad vším se vznášela ještě nejistá otázka jmenování 500 liberálních peerů, aby návrh zákona prošel. Horní sněmovna byla náhle postavena mezi dvě nepříjemné skutečnosti: mohla hlasovat pro vládní návrh, a ztratit tak moc veta, nebo hlasovat proti a vystavit se nebezpečí liberální většiny.

Uprostřed této politické krize zemřel náhle 6. května 1910 král Eduard VII.. V otřesené společnosti se ozývaly hlasy o konci jedné epochy i o budoucích nejistých obzorech. Rozvášněná politická scéna nebrala na smrt panovníka ohledy a někteří z řad opozice nazývali členy vlády „královrahy.“⁶⁴ Ve snaze ukončit krizi svolal nový král Jiří V. mezistranickou konferenci. Ta ale zkroskotala na irské otázce a poté Lloyd George nabídl Balfourovi možnost koalice, která by vyřešila jak otázku veta, tak nekonečný irský problém. Pikantní na této záležitosti bylo, že Lloyd George tak konal bez vědomí ministerského předsedy, i Balfourova nevíra v reálnost králevoho slibu liberálům ohledně jmenování nových peerů. Ten ale Asquith po rozpuštění vlády od krále tajně a váhavě dostal.⁶⁵ Druhé prosincové volby skončily patově jako první a v únoru byl návrh zákona znovu předložen v Dolní sněmovně.

Za pozadí stávky v dopravě i vyhlídky na válku z agadirske krize si aristokracie plně vychutnávala léto roku 1911 ve znamení korunovace. Na začátku července lordi pozměnili návrh anulací zrušení veta a poté Asquith odhalil před opozicí králův slib. Pokud návrh neprojde Sněmovnou lordů, splní Koruna svůj slib. V den „D“ – 10. srpna 1911 zažila horní sněmovna v očekávání hlasování největší účast v dějinách. Atmosféra byla na rozdíl od obvyklého klidu napjatá na maximum. Sněmovna byla rozdělená (kromě těch, kteří se hodlali zdržet, a podpořit tak vládní návrh), do dvou táborů. Hlasovat pro vládní návrh, tedy hlasovat pro menší zlo – ztrátu veta, se rozhodlo opoziční vedení Balfoura, Lansdownea a Curzona. Tzv. *hedgers*⁶⁶ byli označeni rudými růžemi. „Pro“ bylo rozhodnuto hlasovat také 80 liberálních peerů, arcibiskupové, biskupové a nově jmenovaní členové horní komory parlamentu. Variantu zdržet se hlasování považovalo za optimální více než 300 unionistů.

„Otázku cti“ obhajovala naproti tomu skupina pod vedením neústupného lorda Halsburyho, jemuž sekundoval aktivní organizátor lord Willoughby de Broke. Tzv. *Diehards*,⁶⁷ pojmenovaní po slavném pluku, byli připraveni hájit svou domnělou povinnost a právo vládnout a uchovat „poslední konzervativní pevnost“, „svou“ sněmovnu. Přes nebezpečí proniknutí nových liberálních peerů proklamovali své odhodlání zemřít „v posledním příkopu“ i s větvičkou bílého vřesu na znamení příslušnosti (proto byli svými odpůrci označováni jako „příkopáři“). Jeden z nich, George Wyndham, k tomu poznamenal: „Pokud se v tom vzdáme bez boje, bude to konec toryovské strany.“⁶⁸ Jejich počet čítal celkem 120 peerů. Tyto dva proudy neznamenal jen obyčejnou odlišnost názorů, jednalo se o závažný spor, který vedl k rozpadu Unionistické strany. *Diehards* již byli „stranou uvnitř strany“ a

společně kritizovali stranické vedení, které chtěli vyměnit za „pevnější a rozhodnější“. Balfour jejich počínání považoval za „podstatně divadelní“⁶⁹ a, na rozdíl od Curzona, který věřil, že je svými názory přesvědčí, byl v tomto ohledu skeptický a znechucený.

Návrh parlamentního zákona prošel v horní sněmovně poměrem 131:114 hlasů. „Pro“ nakonec hlasovalo 37 konzervativních lordů, 2 arcibiskupové a 11 biskupů, spolu s 81 liberálními peery.⁷⁰ Veto bylo zrušeno, ale vzápětí se objevil další krok vedoucí ke změně poměrů a sice návrh zákona o platu poslanců, který zaváděl roční plat 400 liber pro člena parlamentu. Starý typ patricijského politika, zastávajícího svůj úřad bezplatně a ve smyslu občanské povinnosti, měl zmizet.

1. 4. Společnost a sezóna

Vládnoucí třídy byly „třídami volného času“. Ten byl ale pečlivě strukturován a veden, a proto byla i londýnská sezóna podrobně naplánována a jednotlivé události zaujímaly své místo v kalendáři. Účastnila se jí aristokracie a bohatá *gentry*, rodiny s ročním příjmem nad 10 000 liber. Od 80. let si jí začali užívat i „noví zbohatlíci“, boháči ze zámoří a příslušníci svobodných povolání.⁷¹

Jako taková plnila sezóna důležité sociální funkce, elita se utvrzovala ve svém výlučném postavení, upevňovaly se společenské vazby a fungovala i jako „sňatkový trh“, kde se domlouvaly manželské svazky.⁷²

Začínala v březnu nebo dubnu po Velikonocích a trvala 3 až 4 měsíce.⁷³ Byla „nabyta“ kulturními a sportovními událostmi, v sezóně zasedal parlament, přijímal dvůr a konaly se večírky ve velkolepých sídlech.

Z významných událostí a milníků sezóny probíhala na začátku května vernisáž letní výstavy Královské akademie. Červen, nejdůležitější měsíc sezóny, začal ukončením školního roku v Etonu, pokračoval dostihy v Epsomu a bojem o Zlatý pohár v Ascotu. V červenci diváky přitahoval kriketový zápas mezi studenty Etonu a Harrow na hřisti horní sněmovny, regata v Cowes a další regata v Henley.⁷⁴

Dny byly pro účastníky společenských akcí hektické a vyčerpávající, plné výletů, vyjížděk, zahradních slavností a plesů. Hostitelky se předháněly ve velkoleposti svých plesů, jež hostily nejvyhlášenější londýnské paláce – *Devonshire House, Lansdowne House, Grosvenor House, Londonderry House, Stafford House* a další. Mezi „*Souls*“ byla nejoblíbenější sídla *Stanway* lorda Elcha a *Taplow* s hostitelkou Ettie Grenfellovou.

Sezóna končila v červenci nebo srpnu, kdy většina šlechty opustila hlavní město a zamířila na svá venkovská sídla. Podzim se nesl ve znamení relaxace po hektických dnech, jako čas návštěv nevázaných etiketou a formálností. Víkend ve venkovském sídle, tzv. *Saturdays – to – Mondays*, se ustavil a nabral na oblibě v 90. letech.⁷⁵ Zde se setkávali přátelé, projednávaly se politické, finanční a společenské události a odehrávala se milostná setkání. Záleželo na šikovnosti hostitelky, jak nenápadně zinscenovat či umožnit osamocená setkání páru, aby nebyl rušen. Po nočních přesunech upozornil k ránu zvuk zvonku všechny zainteresované, že je čas k návratu do manželské postele, aby ke snídani přišli manželé společně.

Po roce 1910 pokračoval trend prodeje velkých aristokratických sídel a „přliv“ plutokratů, cizinců a střední třídy do londýnské společnosti. Jak poznamenala v roce 1928 lady Londonderryová, „společnost jako taková dnes neznamena nic, jen bohatství a reklamu.“⁷⁶

2. Druhá kapitola

2. 1. Duše

Jako „duše“ (*Souls*) byla označována skupina aristokratických přátel pozdněviktoriánské a edwardiánské Anglie, která se vydělila od většiny své třídy a do určité míry se od ní lišila stylem jednání a prioritami. Její počátek lze datovat do začátku 80. let,⁷⁷ kdy se do Londýna přestěhovala rodina Tennantových. Teprve jedna tragická událost, a sice smrt jedné ze sester Tennantových, Laury, v srpnu 1886, stmelila okruh truchlících přátel natolik, že dávali přednost v trávení času mezi sebou před jinými.

V londýnské společnosti, „epicentru říše“, nebyli jedinou ani nejpřednější šlechtickou klikou, ale byli výjimeční v jednom ohledu. Hleděli s kritikou a pochybnostmi na prostředí, do něhož se narodili. Považovali se za elitu společnosti a se samozřejmostí konzumovali svět luxusu a přepychu, přičemž však stáli v opozici vůči konvencím a strnulým vzorcům chování svého okolí, pohrdali a smáli se tupé formálnosti a prázdnému tlachání. Mnohé napovídá i to, že si oni sami říkali, „*gang*“ (označení „duše“, které se vžilo, nepochází z jejich okruhu a bylo míněno posměšně⁷⁸). Jevili se být „ostřejší“, živější, odlišovali se typickým stylem jednání a užívali „soukromý jazyk“. Sebevědomí byli natolik, že si stanovili své vlastní standardy chování, mezi jejich dámskou částí bylo i několik nezávislých a nekonvenčních žen. Nejvýše si cenili inteligence, důvtipu a bystré, upřímné konverzace a mnozí byli tímto, spolu s tělesnou krásou, nadáni.

Zakládajících členů bylo ke čtyřiceti a bylo mezi nimi mnoho ambiciózních a nadaných mužů jako Arthur James Balfour a jeho bratr Gerald, George Curzon, Alfred Lyttelton aj. Za dob studií se o nich předpokládalo, že dosáhnou nejvyšších politických postů, jako přirozené dovršení cesty aristokratické výchovy, nadání, dostatku prostředků a konexí.

Jak zmařit své životní šance předvedl výtečně Harry Cust, vynikající řečník, o němž se na Etonu věřilo, že ho nemine funkce ministerského předsedy. Působil několik let jako editor *Pall Mall Gazette*, přičemž mu toto místo nabídl W. W. Astor v roce 1892 při jedné večeři, poté, co mu uchváceně naslouchal⁷⁹ (o čtyři roky později byl propuštěn a zatrpkl). Zasedl za unionisty v parlamentu, měl výbornou paměť, velké znalosti historie a literatury, psal zdařilé

verše, ale byl osudně sebeshovívavý a bezstarostný. Jeho celoživotní hlavní vášní byly ženy a do této oblasti upínal hlavní část energie. Namísto politického odkazu po sobě zanechal mnoho aristokratických levobočků. Podle jeho přítelkyně, Margot Asquithové, byl Harry Cust spolu s jejím nevlastním synem Raymondem nejskvělejší mladý muž, kterého kdy poznala. Kdyby nebyl „fatálně fascinován každou ženou, kterou potkal, mohl dojít v životě daleko.“⁸⁰ Příliš dlouho čekal, až zemře jeho bezdětný strýc a on po něm zdědí titul a majetek; desetiletí čekání si krátil i alkoholem a hazardními hrami. Zemřel v roce 1917 překvapivě – v náručí své ženy. Po jeho smrti o něm jeden přítel napsal: „Rázem vypil šálek života beze strachu, že obsahuje nějaký jed, jen jako mnoho neústupných mužů neměl dostatek vůle.“⁸¹ Alfred Lyttelton, sportovní hrdina Etonu a Cambridge, zastával v Balfourově vládě v letech 1903-1905 post ministra pro kolonie. Úkol spravovat jižní Afriku po búrské válce byl nad jeho síly a on sám se v kampani před volbami 1906 stal terčem kritiky jako podněcovatel „otroctví“ dovezených čínských pracovních sil. Po volební porážce sice zasedl po rezignaci jednoho poslance v parlamentu, ale aktivně již na politickém poli nevystupoval. Zemřel roku 1913, pár dní po nešťastné nehodě při hraní milovaného kriketu.

George Wyndham, jeden z nejlépe vypadajících mužů z řad „Duší“, působil jako Balfourův soukromý tajemník a v letech 1900-1905 jako vrchní tajemník pro Irsko. S jeho jménem je spojen významný zákon o výkupu půdy, v březnu 1905 ale z úřadu odstoupil. Již samotná příprava a legislativní cesta zákona ho vyčerpala, navíc byl náchylný k manické depresi a nervovým kolapsům. Výběr jeho zástupce nebyl šťastnou volbou.

Anthony MacDonnell, přesvědčený zastánce irské samosprávy, vyjednal v roce 1905 ve spojení s lordem Dunravenem, poháněný mylnou domněnkou schválení své svobodné iniciativy, plán převedení pravomocí na Dublin v některých otázkách státní správy a financí. Informoval o tom svého nadřízeného v dopisech, kterým ale Wyndham osudně nevěnoval dostatečnou pozornost, neboť byl v té době na několikátýdenní dovolené v Německu. Na cestě domů si přečetl v *The Times* text Dunravenova devolučního plánu a jeho překvapení neznalo mezí. Jeho zástupce došel ve své irské politice dále, než zamýšlela dojít vláda. Tzv. Wyndhamova aféra vzbudila zuřivý odpor unionistů ve straně i vládě, případu se chopila i opozice. Nervy ministra pro Irsko už vlnu kritiky neunesly, a tak na začátku března 1905 rezignoval. Stáhl se z politické scény a soustředil se jen na kariéru svého syna Percyho. Naposledy jednal aktivně v době krize v roce 1911, kdy stál vášnivě na straně *diehardů*. O dva roky ho postihl v Paříži smrtelný infarkt, když zde trávil chvíle se svou milenkou, naštěstí

ještě včas, aby ho nezasáhla smrt jeho milovaného syna. Percy Wyndham padl jako jeden z prvních členů Kotérie již 14. září 1914 v bitvě na Aisne.⁸²

Dosáhnout jedné z nejvyšších příček v politice a splnit si svůj dětský sen dokázal George Curzon. V jeho případě lze, vzhledem k jeho zdravotním obtížím⁸³ hovořit téměř o vítězství ducha nad hmotou. Dostatečně ambiciózní, pilný a důsledný, s vizí o své předurčenosti spravovat říši a sloužit věrně Koruně představoval ideál vysokého úředníka impéria. Jeho cesty do Persie, Afghánistánu a Indie ho pasovaly na odborníka na východní politiku. Vyvrcholením jeho kariéry na ministerstvu zahraničí bylo v červnu 1898 jmenování místokrálem Indie, kdy obdržel titul irského peera jako baron Curzon z Kedlestonu. „Post místokrále byl snem od mého dětství, splněná ambice mé dospělosti a má nejvyšší představa služby státu.“⁸⁴

Splnění jeho snu mu ale nakonec přineslo léta vyčerpání, tvrdé práce bez odpočinku a navíc přispělo ke smrti milované manželky Mary.⁸⁵ Sedm let v Indii skončilo jeho diskreditací a hlubokou roztržkou, která ukončila přátelství mezi ním a Balfourem. Ale ještě v roce 1902, kdy se Balfour stal premiérem, svému příteli blahopřál s ujištěním, že sám nikdy nepochyboval, že tohoto postu dosáhne. „Hodně štěstí, příteli, ve všem, co podnikneš a uděláš a kéž ti Bůh požehná v tvém ušlechtilém úkolu.“⁸⁶ V prvních letech v Indii si svou přikrostí a alergií na jakoukoli kritiku odcizil své kolegy a podřízené. S předsedou vlády vedl různé spory z oblasti daňové i finanční; podstatnější roztržka vzešla z jeho pokusů o samostatnou zahraniční politiku. Na podzim 1903 vyslal bez souhlasu vlády ozbrojenou misi do Tibetu ve snaze ochránit samostatnost této země a Afghánistánu proti Rusku. Vláda všechny jeho akce zrušila a „hasila požár“ jasnými zárukami Rusku. V roce 1903 žádal Balfoura o prodloužení úřadu a zároveň o svůj několikaměsíční odchod. Na konci dubna následujícího roku odjel z Indie a cestoval domů za rodinou. Po pěti letech zažil doma velký společenský úspěch, po srpnovém potratu se ale jeho manželka ocitla na pokraji smrti. Teprve po jejím zotavení na podzim odjel Curzon zpět do Indie.

Curzonův pád byl spojen se zásadní otázkou národní obrany. Přes varování přátel si vymohl příchod lorda Kitchenera do funkce vrchního velitele armády. Ten paradoxně zapříčinil Curzonovu rezignaci a znepríjemnil mu poslední tři roky v úřadu. Kitchener byl velice ambiciózní, miláčkem a hrdinou národa a měl velký vliv a konexe na domácích nejvyšších politických místech.⁸⁷ Využil averze armády vůči G. Curzonovi, který potrestal zločiny jejich příslušníků na místním obyvatelstvu.⁸⁸ Uzurpoval si rozhodující slovo ve

vojenských záležitostech pro sebe, žádal například zrušení dvojí kontroly nad svým rezortem (tj. eliminaci vlivu vojenského člena místokrálovské rady). V době, kdy doma probíhaly plány na reformu národní obrany, předložil Kitchener vládě svůj návrh reformy indické obranné struktury. Curzon se jeho návrh pokoušel vetovat a tím si pod sebou „podřezal větev“. Vláda se stále více přikláněla na stranu jeho podřízeného, a když se oba neústupní nepřátelé oháněli odstoupením, odešel z pole poražen místokrál. Kitchener byl pro něj „příliš velké sousto“, armáda byla všeobecně oslavována a „slunila se na národním piedestalu“. Balfour mohl pro svého přítele těžko něco udělat.

Curzon si odnášel pocit zneuznání a trpkosti a nikdy Balfourovi nezapomněl, že se k němu nezachoval čestně. Následoval ho ve funkci ministra zahraničí (1919-1924) a v roce 1922 napsal o Balfourovi sžíravé a kritické pojednání. „Považuji ho za nejhoršího a nejnebezpečnějšího britského ministra zahraničí, se kterým jsem ve veřejném životě přišel do kontaktu.“⁸⁹ Poté pokračoval výčtem jeho neschopností spravovat jakýkoli úřad a nezastavil se ani před jeho nitrem. „Pravda je taková, že Balfour, se svým jiskřivým intelektuálním zevnějškem, nemá žádnou hloubku pocitů, žádné hluboké přesvědčení a zvláštní to tvrdit, přes jeho fascinaci způsoby, žádný skutečný cit.“⁹⁰

2. 1. Duše – finanční situace

Finanční situace původně nejbohatšího člena Duší – Balfoura, měla po celý jeho život sestupnou tendenci,⁹¹ nikdy však nebyl „chudým mužem“. Byl příliš zaměstnán politickou kariérou a sám svým založením nebyl typem podnikavého aristokrata, jak ukázaly jeho neúspěšné investice na burze. Již v roce 1885 musel pronajmout lovecké sídlo *Strathconan*, které na konci pronájmu prodal.⁹² Rodina lorda Elcha žila v neustále finančně napjaté situaci do roku 1914, kdy se lord dočkal dědictví po hraběti z Wemyssu.⁹³ Finanční krize nebyla způsobena zemědělskou krizí, ale neúspěšným podnikáním na burze a gamblerstvím. Pro lorda Huga byl zřízen fond; jedním z jeho správců byl i ctitel jeho ženy, Arthur James Balfour.⁹⁴

George Curzon, který na dědictví po svém otci čekal do svých 57 let, nemohl mít při výběru své první manželky šťastnější ruku. Mary Leiterová byla dcerou amerického milionáře a svazek byl naplněn láskou. Podruhé se mu tento „husarský kousek“ již nepovedl. Druhá

americká manželka byla sice rovněž krásná a bohatá, ale k tomu i nevěrná, rozmazlená a sobecká.⁹⁵

Jmění rodiny Tennantů bylo i díky podnikatelskému duchu sira Charlese dost velké na zajištění rodiny po dlouhou dobu. Dědic Edward měl k dispozici skotský pozemkový majetek, ale daleko výnosnější byl majetek v chemickém a těžebním průmyslu. K tomu byla prodána velká sbírka viktoriánských obrazů, ostatně prodej uměleckých děl byl častým způsobem nabytí potřebné finanční částky.⁹⁶

Tak tomu bylo i v případě Grenfellů, když byl obraz od Rafaela⁹⁷ proměněn, s nadsázkou řečeno, v ústřední topení. K vlastnictví pozemků přibylo v roce 1905 i Ettiino dědictví po svém strýci, hraběti Cowperovi.

V roce 1906, v době, kdy původně nejbohatší z Duší Balfour již pociťoval nedostatek prostředků, zdědil ohromné bohatství lord Granby. Kromě titulu obdržel po sedmém vévodovi z Rutlandu okolo 75 000 akrů zemědělské půdy nejvyšší jakosti.⁹⁸ V roce 1880 činil celkový příjem z půdy, při sníženém výměru půdy 70 000 akrů 97 000 liber ročně.⁹⁹ „Třešničkou na dortu“ bylo několik velkých sídel, včetně zámku *Belvoir*.

2. 3. Mimomanželské vztahy

Jednou oblastí, kam Duše soustřeďovali nejvyšší energii a účast, byly milostné záležitosti. Tím se od zbytku své třídy nelišili. Vztahy mezi členy užšího kruhu byly hustě propleteny různými stupni citové angažovanosti, od flirtu přes románek až po dlouholeté mimomanželské vztahy. To se samozřejmě týkalo jen okruhu sezdáných. Obecně platilo, že vztah mimo manželství je akceptovatelný, pokud se dodržují nepsaná pravidla. Podmínkou byla dokonalá „společenská fasáda“, hraná všemi zúčastněnými. Nevěrný pár se měl chovat taktně, aby přílišnou okázalostí nezraňoval podváděného a nenutil ho k veřejnému skandálu. V případě nebezpečí odhalení nevěry s členem nižší společenské třídy se všichni postavili proti, vyzrazení proviněného bylo neodpuštělným prohřeškem.

Vládnoucí elita nesměla být vystavena veřejné hanbě, a proto platilo pravidlo „o neviditelnosti“. Projevilo se to v kauze Oscara Wildea.¹⁰⁰ Bohémský umělec si užíval přízně nejvyšších vrstev a byl zván do nejlepší společnosti, jakmile však aféra vypukla, nikdo

mu nepomohl. Oscar Wilde mezi ně zkrátka nepatřil. V celém případě, odhalujícím homosexuální styky, figurovali i členové vysoké společnosti. Z ničeho nebyl obviněn, na rozdíl od Wildea, lord Alfred Douglas, syn markýze Queensberryho. Arthur Somersetovi, synovi vévody z Beaufortu a příteli prince z Walesu, bylo umožněno odebrat se na kontinent a pohodlně tam žít. Aristokracie si pro sebe vyhradila vlastní pojetí morálky se samozřejmostí jí vlastní. Nad morálkou svých sloužících naopak přísně bděla, služebné, ač svedené členem rodiny, končily na ulici.¹⁰¹

Laura Tennantová ve své závěti napsala: „Málo žen bylo tak šťastných jako jsem byla já každou hodinu manželství...“¹⁰² Její krátké manželství s Alfredem Lytteltonem bylo jedním z mála skutečně šťastných svazků uvnitř Duší. Lze sem počítat už jen soužití George Curzona s první ženou a Grenfellovi (přes dobrodružství Ettie s mladíky). Přesto nebyl žádný svazek z okruhu Duší rozveden. Manželství bylo svazkem na celý život a rozvod byl ještě něčím zcela mimořádným.¹⁰³ V prostředí elit by nutně vedl ke společenskému skandálu. Rozvod byl hlavně pro ženu, jedno z jaké společenské vrstvy, velice trpkým údělem. Manžel měl právo nechat si nejen peníze a majetek, které do manželství přinesla, ale i děti.

Úniky z manželství byly různé. Lucy Tennantová, která se impulsivně a nešťastně provdala v sedmnácti letech, trávila hodně času v rodičovském sídle *Glen*, a věnovala se umění, chovajíc něžné city k Harrymu Custovi.¹⁰⁴

Rozptýlení, flirt nebo láska se hledaly mimo legitimní svazek. V rámci skupiny přátel byl provinilec přivítán zpět u rodinného krbu a i neligitimní dítě bylo vychováváno jako to z manželského lože.

Pozornost dam z řad Duší poutali hlavně Wyndham s Custem, oba se pyšníci přízviskem „nejhezčí muž v Anglii“, a některé z dam je skutečně poznaly blíže. V tomto ohledu vynikal Cust, zjevně fascinován téměř každou ženou. Kombinace pohledné tváře, poetické duše, vtipu a mužnosti vyvolávala u žen patřičnou odezvu a pro mnohé byla osudná. Jak o něm jeho přítel Curzon napsal ve své básni, své skalpy stavěl na obdiv „od Paříže po Piccadilly.“¹⁰⁵ Lady Hornerová ho popisovala jako „zlatovlasého muže skvělých způsobů, neodolatelného – ne pro mě – ale pro většinu žen.“¹⁰⁶ Oženil se s Ninou Welby-Gregorovou, které se podařilo ho vmanévrovat do sňatku falešnou zprávou o těhotenství. Mstil se jí přehlížením a nevěrami, ona ho ale přesto, a nebo právě proto, vášnivě milovala. Až známky obsese v sobě neslo její studium sochařství a tesání soch s podobou manžela pro její ložnici.

(Sblížil se s ní až v posledních letech před smrtí). Kromě Niny byla do Custa zamilovaná již zmíněná Lucy Tennantová, flirt s ním zažila i Pamela Wyndhamová. Jedním z jeho potomků byla lady Diana Mannersová, „hvězda Kotérie“, kterou zplodil na konci více než pětiletého vztahu s Violet, lady Granbovou, pozdější vévodkyní z Rutlandu (1906). O své matce lady Diana s pýchou prohlásila, že „nebyla spoutaná konvencemi.“¹⁰⁷ Skutečně, Violet Lindsayová byla mezi sebevědomými ženami Duší nejvíce nekonvenční. Nadaná kreslířka a sochařka, krásná, bohémská a temperamentní, milovala divadlo a jeho svět. Po porodu tří dětí, včetně dědice, si mohla dovolit příjemné chvíle s milenci, zvláště s Custem měli hodně společného.

„Magnetem“ pro muže byla i Ettie Grenfellová, lady Desboroughová, jedna z nejlepších hostitelek Duší. Rodinné sídlo *Taplow* bylo svědkem šťastného rodinného života s pěti dětmi. Nikdy nepřipustila, aby její románky s mladíky ve věku jejího syna, byť mnohdy platonické, zasáhly do rodiny.

Rekordmany v „dlouhověčnosti citů“ byli Arthur James Balfour a Mary Elchová. Na začátku 80. let, kdy se do sebe zamilovali, vypadalo vše nadějně. Oba byli mladí, svobodní, jediná potíž byla v tom, že Mary stále nedostávala nabídku k sňatku. V roce 1883 ztratila trpělivost a vzala si za manžela Huga, lorda Elcha. Nemilovala ho, její manžel byl záletník, utápěl se v depresích a kvůli své vášni pro hazardní hry uvedl rodinu do série finančních krizí. Brzy po svatbě se Mary emocionálně upnula na svého stálého ctitele a tento vztah trval do Balfourovy smrti v roce 1930. Mary mu byla pouze jednou nevěrná. V roce 1895 ji pozval krásný milovník Blunt do Egypta a horký romantický román trval necelé tři měsíce. Byl dočasně zkalen přítomností lorda Elcha, který si do Egypta přijel oddechnout od přítomnosti své milenky, krásné vévodkyně z Leinsteru, umírající na tuberkulózu. Na rozdíl od přítomnosti své manželky a dcery jeho přítomnost Blunta zasáhla a zuřil žárlivostí. „Nedovolím Mary sdílet stan s Hugem, napsal.“¹⁰⁸ Příznačný byl i jeho strach z ponížení před zraky arabských sluhů. Lord Elcho odjel dát sbohem své vévodkyni a po její smrti vyžadoval návrat manželky a dětí. Mary přiznala vše manželovi i Balfourovi, včetně faktu zplození dítěte s Bluntem (dcera Mary byla ze všech jejích dětí nejkrásnější; jako v jiných rodinách nebylo početí tak důležité a holčička byla vychovávána jako legitimní potomek). Balfourovi složil lord Elcho komplement, když celou kauzu komentoval. „Kdyby to byl Arthur, pochopil bych to, ale nemůžu to pochopit teď. Odpouštím ti, ale budu na tebe protivný.“¹⁰⁹ (Že to tak docela nesplnil, ukazuje narození syna Iva o rok později a posledního dítěte Ireny).

Vztah lady Elchové s Balfourem trval padesát let, a je otázka, zda byl fyzicky naplněn. Pro něho fungovala jeho citová angažovanost i jako štít vůči všem po něm toužícím ženám. Mary sňatek nenabídl, nejspíš proto, že měl za sebou poznání bolesti ze ztráty milované osoby; v případě May snad nebyl schopen se někomu plně odevzdat a jistě tu hrál roli i fakt, že si na svůj pohodlný stav zvykl. Mary se k letům před svatbou vracela v dopisech. „Byl jsi jediný muž, kterého jsem chtěla za manžela....A ty ses bál, bál, bál!“¹¹⁰ Mary o sobě psala, že byla příliš hrdá a plachá, aby si něco vynucovala. Ve své vášni žárlila, když Balfour flirtoval s Ettie Grenfellovou (nazývala ji „Dalilou“¹¹¹), nebo byl okouzlen Mary Curzonovou, když se vrátila z Indie na pár měsíců do Londýna. Mezi milostnými a vlídnými dopisy zplodila i ty jiného ražení. „Jsi trpělivější, rozumnější (které je právě slovem, kterému odporuji), ve všech věcech než já (samozřejmě je to proto, že máš rád méně! Cítíš méně.“)¹¹² Tím mu křivdila, ujištění o jeho lásce se dočkala po jeho smrti. Po svém jmenování do funkce tajemníka pro Irsko napsal své švagrové Francis dopis, v němž jí instruoval, aby v případě jeho smrti předala Mary dopis a přiloženou brož a vzkázala jí, že „pokud jsem byl ke konci schopen vůbec myslet, myslel jsem na ni. Pokud jsem byl prostředkem uvedení nějakého neštěstí do jejího života, doufám, že mi Bůh odpustí. Vím, že ona tak učiní.“¹¹³ Tento dopis si Mary přečetla v dubnu 1930.

2. 4. Duše-závěr

Na začátku první světové války byli Duše již jen jednou ze skupin starých přátel, „štafetu“ po nich přebrala tzv. druhá generace Duší – tzv. Kotérie. Jejich synové a dcery byli jejich odrazem, ale svět, ve kterém žili, byl už jiný, hektičtější a mnoho aristokratických mladých mužů si nevědomky užívalo poslední roky svých životů. První světová válka zasáhla celou společnost, pro aristokracii byla ale osudná. Její synové umírali ve velkém v důstojnických uniformách, když vedli své muže do útoku. Nebylo rodiny z řad Duší, která by neztratila syna nebo příbuzného. Lady Cynthia Asquithová zachytila ve svém deníku hluboký zármutek svého otce, lorda Elcha, nad ztrátou syna Iva. „Ubohý tatínek je nejžalostnější – zdrcen a skoro jako dítě, slzy tekoucí po tvářích a tak naivně udiven. Nečekal to. Myslím, že Iva skutečně miloval nejvíce ze svých dětí a byl na něj tak hrdý a pln naděje.“¹¹⁴ Z užšího kruhu 30 – 40 osob Kotérie padlo 14 mužů a znamenalo to její praktický konec.¹¹⁵

Do konce války z Duší nezbylo nic než jméno. Konec byl o to bolestnější, o co trpčí byly konce starých přátelství. Bývalá „hvězda skupiny“ Balfour, jehož přátelství s Curzonem uvedly politické události v nepřátelství, nebyl ušetřen ani hysterického výpadu rozzuřené Margot Asquithové, po pádě vlády jejího manžela a Balfourově zasednutí v nové vládě Davida Lloyd George v roce 1916.

3. Třetí kapitola

Osobnosti

1.Arthur James Balfour

první hrabě Balfour

(1848-1930)

Arthur James Balfour se narodil roku 1848 do privilegované pozice nejstaršího syna pozemkového gentlemana. Jeho dědeček i otec patřili mezi bohatou skotskou *gentry* a oba zasedali v parlamentu za Konzervativní stranu. V této rodinné tradici Arthur pokračoval, ne tak už v linii úspěšného podnikání. James Balfour¹¹⁶ získal značné jmění v Indii jako dodavatel britského námořnictva a zakoupil několik nemovitostí, včetně rodinného sídla *Whittingehame*. Jeho syn¹¹⁷ se jako ředitel *Northern British Railway* prozřetelně zapojil do tohoto odvětví v době jeho rozmachu. Úspěšným „tahem“ se ukázal být i jeho sňatek s členkou klanů Cecilů, jedné z nejpřednějších rodin v zemi. Bratr lady Blanche, Robert, pozdější markýz Salisbury, hrál později v životě svého synovce zásadní roli. Ze sňatku se narodilo jedenáct dětí. První syn dostal jméno Arthur na počest rodinného přítele Cecilů, vévody Wellingtona, a James po otci.

V osmi letech prožil Arthur první z řady bolestných ztrát, když po dvouletém zápase zemřel jeho otec na tuberkulózu. Vše se mu snažila vynahradit matka, která ho velmi milovala a protěžovala ho před ostatními dětmi. Lady Blanche vychovávala své potomky k víře v Boha a s přísností jim vštěpovala smysl pro povinnost. Z osmi dětí, které se dožily dospělosti, jich většina vyrostla v úspěšné jedince. Matka mohla být pyšná na ministerského předsedu a filosofa (Arthur), dalšího politika a učitele řečtiny (Gerald), vědce z Cambridge (Francis),¹¹⁸ úspěšného architekta (Eustace) a na sňatky na úrovni svých dcer (Eleanor a Evelyn). Z řady poněkud vybočovala dcera Alice, která si „dovolila zůstat“ svobodná a plně se realizovala jako hostitelka na rodinném i londýnském sídle. „Černou ovčí“ rodiny byl Cecil, který toužil po úspěchu za hazardním stolem a zadlužený prchl do Austrálie, kde skončil po pádu z koně.

Arthur James od jedenácti let studoval na soukromé internátní škole. Pro slabost a nedostatek energie požíval z iniciativy starostlivé matky a na rady lékaře výsady odpočinku nebo spánku v případě únavy. Jevil nedostatek zájmu o sport, z tělesného pohybu preferoval jen procházky, kdy mohl vést rozhovory s oblíbeným učitelem, reverendem Chittendenem. Vyšší stupeň studia absolvoval na Etonu. Mezi jeho zájmy patřily moderní literatura, dějiny a přírodní vědy. „Odpustek“ v podobě nepovinného sportu mu zařídila matka, která přesvědčila školu, že se její syn pro svou tělesnou delikátnost nemůže sportovních her účastnit. (Slabému zdraví a krátkozrakosti později přičítal přední politik svou průměrnost ve studiu). Pozitivem bylo jistě seznámení s Henrym Petty-Fitzmauricem, pozdějším markýzem Lansdownem, dlouholetým přítelem a politickým soupeřem.

V otcových stopách pokračoval A. J. studiem v Cambridge na *Trinity College*. Studoval nedávno zavedené morální vědy, zahrnující filosofii a politickou ekonomii. Zde se zrodil jeho hlubší zájem o filosofické otázky, stejně jako přátelství s několika staršími studenty, zahrnující i jednoho budoucího nositele Nobelovy ceny.¹¹⁹ V ovzduší sportovní soutěživosti začal i on sportovat, zesílil a začal nosit brýle. Nevybral si nicméně kolektivní agresivní sporty, ale tenis, loď a hlavně golf, tj. sporty vyhovující jeho povaze. Vášně pro hudbu byla jedna z věcí, která ho spojovala s novým přítelem, Spencerem Lytteltonem. Podnikli spolu v letech 1875-1876 šlechtickou *Grand Tour*;¹²⁰ osudové pro něho bylo setkání se Spencerovou sestrou May.

Ještě před závěrečnou zkouškou na univerzitě zdědil v den svých jedenadvacátých narozenin majetek v celkové výši 4 milióny liber,¹²¹ zahrnující dvě skotská sídla *Whittingehame* a *Strathconan* a jmění okolo 1 miliónu liber.¹²² Stal se gentlemanem, tedy mužem, který si nemusí na živobytí vydělávat práci.

Politickou kariéru začal v lednu 1874, kdy byl zvolen do parlamentu za Konzervativní stranu v Herfordu, rodinou Cecilů ovládaného výsadního městečka. V této době ještě necítil velké politické ambice, zasedal pouze příležitostně a byl pasivní. Budoucí „mistr slova“ se začal učit řečnickému umění, svými slovy trpěl „úzkostmi z veřejné promluvy“ a na jistotě mu nedodával ani nedostatek paměti na fakta. (Později jej řešil poznámkami na zadních stranách obálek atd.). Lakonicky a s dávkou sebekritiky se viděl, jak vede „hloupou řeč o hloupé otázce, pronášenou k prázdné sněmovně úzkostlivým začátečníkem.“¹²³ V březnu 1878 se stal „strýček Robert“ ministrem zahraničí a svého synovce jmenoval svým

parlamentním soukromým tajemníkem. Po boku svého politického patrona a ochránce získával A. J. zkušenosti i v mezinárodní politice.

S větší samostatností vystoupil na domácí scéně až svou účastí v tzv. „čtvrté straně.“¹²⁴ Ta vznikla v roce 1880 jako malá militantní klika uvnitř Konzervativní strany, vyjadřující kritiku a nesouhlas s vedením opozice v Dolní sněmovně. Členové seskupení známého také jako „*ginger group*“ odmítali autoritu sira Stafforda Northcotea, (kterému přezdívali podle jeho vzezření „kozel“) a poukazovali na jeho neefektivnost. Stranu tvořili čtyři přátelé: Randolph Churchill, A. J. Balfour, J. E. Gorst a H. D. Wolff. Konzervativní strana potřebovala v Dolní sněmovně dynamické řízení. Vůdcem skupiny, nejlepším debatérem a nejmladším členem byl R. Churchill, zastánce tzv. toryovské demokracie. V jejím pojetí byla Konzervativní straně přiznávána schopnost splnit požadavky demokracie i s pomocí ústavy, kterou měl být pokrok veden. Počítala i s využitím vzrůstající síly *Independent Labour Party*, a to vzájemnou spoluprací, která by byla využita ve prospěch toryů. Balfour si od tohoto pojetí demokracie držel odstup, jak je patrné ze zpětného ohlednutí na sklonku života. „Co je demokracie? Je to vláda lidu. Jsem zcela pro, v roce 1883 jsem byl zcela pro rozšíření volebního práva, ačkoli Randolph nebyl, což je komické. Jen nevidím žádný cíl bránit tomu, co logicky musí přijít... Ale teorii toryovské demokracie... jsem nikdy nezastával.“¹²⁵ (Sám věřil, odvolávaje se ke švýcarskému příkladu referend, že rozšíření volebního práva na celou společnost přinese zvýšení počtu toryovských voličů). „Čtvrtá strana“ projevovala zálibu ve vytváření potíží nové Gladstoneově vládě a „debutovala“ hned v květnu 1880 při zahájení zasedání parlamentu. Nový poslanec levého křídla Liberální strany Charles Bradlaugh¹²⁶ odmítl přísahat věrnost kvůli dodatku „tak mi pomáhej Bůh“ a žádal právo sebepotvrzení bez tohoto závěru. Kauza Bradlaugh¹²⁷ byla příležitostí vyzkoušet svou sílu a „strana“ vzbudila nepřátelství Dolní sněmovny vůči „přiznanému ateistovi“.

V dalších letech pokračovali členové „čtvrté strany“ účastí v debatách a vznášením připomínek v širokém spektru otázek. Během debat o návrhu zákona o zaměstnavatelské odpovědnosti šokovali liberály svým souhlasem, Balfour navíc předložil pozměňovací návrh rozšířit působnost zákona i na domácí služebnictvo. Nepřekročili ale zásady „mateřské strany“, jak se ukázalo v boji o irskou pozemkovou reformu. Byli radikálně proti poskytnutí „3 F“ Irům, předkládali pozměňovací návrhy a Balfour chtěl návrh zákona úplně zničit.¹²⁸

V dubnu 1881 zemřel legendární Benjamin Disraeli a otázka vedení strany se stala plně aktuální. Za nástupce byl s podporou královny a většiny strany považován Northcote a

roku 1883 se jím stal; fakticky se ale musel dělit o moc s lordem Salisburyem jako vůdcem Konzervativní většiny ve Sněmovně lordů. Ambice být prvním projevovatel i Randolph Churchill. Proti němu stál Salisbury se svým synovcem. Balfour se mezitím oddělil od „čtvrté strany“, právě pro neshody s novým pretendents a vnímal zápas i jako boj mezi nimi dvěma. Na počátku hrálo několik věcí v Churchillův prospěch. Byl známý, populární, prominentní člen seskupení *Marlborough House* a dynamický politik rychlého vzestupu. Navíc ho podporovala Národní unie Konzervativních asociací, stranický poradní orgán s vlivem na volební základnu strany. Jejím předsedou byl Churchill zvolen v říjnu 1883 a boj o moc spojil s požadavkem podílu Národní unie na výkonné stranické moci. Spor se stranickým vedením trval do léta 1884 a skončil pro Churchilla neúspěšně, funkce unie zůstaly nezměněny.¹²⁹ Balfour měl podporu ve svém strýci, na druhou stranu byl vůči němu loajální a to znamenalo i věrnost starému pojetí strany. On sám měl v řešení sporu vlastní recept na vítězství, jak ostatně sdělil svému strýci. „Jsem nakloněn tomu, že bychom se měli vyvarovat, pokud je to možné, všech hádek, dokud to R. sám zcela a křiklavě nepokazí nějakým činem stranické neloajality, kterému každý porozumí a nikdo nebude moci popřít.“¹³⁰ Problém vedení byl definitivně vyřešen v červnu 1885 po rezignaci Gladstonea, kdy Salisbury sestavil vládu a spojil v sobě funkci premiéra s ministrem zahraničí. Nemocný Northcote obdržel titul a jako hrabě z Iddesheighu zastával funkci ministra financí. Churchill získal post ministra pro Indii a Balfour byl jmenován ministrem místních vlád. Jejich soukromý boj o budoucího vůdce strany vyhrál „princ Arthur.“ Rozhodla o tom postupující degenerace mysli jeho soupeře v důsledku syfilidy v konečném stádiu. (Po roce 1887 začal sestup Churchillovy kariéry, zemřel v lednu 1895).¹³¹ Od roku 1885 zasedal A. J. v parlamentu v nově stvořeném křesle za Východní Manchester. Své ambice skrýval za malátnost a netečnost, pózu, kterou nemohl zmást zkušeného politického matadora Gladstonea. Ten v něm rozpoznal „mladého muže velkých schopností a charakteru, skvělý a nejlepší typ anglického gentlemana, podle mého názoru budoucí vůdce toryů.“¹³²

V roce 1886 byl A. J. jmenován ministrem pro Skotsko a sedm měsíců v této funkci bylo „tréninkem“ pro jeho politický křest. O rok později se stal ve druhé Salisburyho vládě ministrem pro Irsko. Jeho jmenování bylo překvapivé, post obtížný a nebezpečný, ale všechny překvapil odvahou při převzetí úřadu a odhodláním zřídít v Irsku pořádek. Přesto vyjadřuje v dopise švagrové Frances stín obav z působení na horké irské půdě. „Vůbec se necítím dobře v situaci vojáka chovajícího ztracenou naději, ale člověk si v tomto měnícím se světě nemůže být jistý ničím, ani schopnostmi policejní síly.“¹³³ Jeho cílem bylo zachování unie, pořádku za

každou cenu, respektování práva soukromého majetku, potlačení všech nelegálních organizací a aktivit a nápravné reformy.

V Irsku byly útoky proti majitelům půdy a boj o „3 F“ spojeny s národní otázkou. Od konce 70. let zde propukla dvě velká protestní hnutí. „Pozemková válka“ (1879-1882),¹³⁴ organizovaná *Land league* vedenou Ch. S. Parnellem a rok před příjezdem Balfoura vypukl tzv. „Plán kampaně.“¹³⁵ Svou navštívenku podněcovatelům nepokojů poslal nový ministr brzy, když v Dolní sněmovně představil a zasloužil se o uzákonění návrhu zákona o zločinech (*Crimes Bill*). Ten poskytoval výkonné moci v Irsku trvalou pravomoc proti všem ilegálním činům. Na jeho základě bylo použito policejní síly proti násilnostem 9. září 1887 v Mitchelstownu. Národní liga tam svolala protestní shromáždění v den soudního přelíčení jednoho z vůdců „Plánu kampaně“ O'Briena. Došlo ke srážkám mezi davem a policií, dva lidé byli zastřeleni. Od Irů si tím vysloužil přídvisko „krvavý Balfour“ a neutuchající útoky irských nacionalistů ve sněmovně. Vláda pevné ruky dále znamenala vyhlášení výjimečného stavu hlavně vůči odbojným hrabstvím na jihu a západě, upevnění místních správ a policejních složek a zatýkání a věznění 21 poslanců Národní strany, agentů „Plánu kampaně“ i katolických kněží. Aplikací důslednosti v praxi bylo dvouměsíční uvěznění přítele Blunta za účast na protestní schůzi.

V otázce nápravných zařízení se Balfour snažil zlepšit podmínky nejchudších vrstev a ukončit vymáhání vyššího nájemného anglickými majiteli půdy. Ve zprávě předešlého ministra pro Irsko Hicks-Beache o podmínkách v irských nepokojných hrabstvích byla obsažena dvě základní fakta. Síly zákona tu byly bezbranné a diktát Národní ligy byl umožněn hlavně sociální nespokojeností obyvatel.¹³⁶ Salisburyho vláda chtěla situaci vyřešit zrušením dvojího vlastnictví půdy výkupem od jejích majitelů. V letech 1886-1902 proběhlo pod iniciativou unionistů několik pokusů o pozemkovou reformu. *Land Act* ze srpna 1887 poskytoval nájemným rolníkům ohroženým soudním vystěhováním snížené soudní nájemné na dobu tří let. Následující *Land Purchase Act* z roku 1891 vyčleňoval finanční obnos 33 miliónů liber¹³⁷ na půjčky umožňující zakoupit si půdu pro sebe; tato částka byla dále zvyšována.

Tato politika „konstruktivního unionismu“ či jinak nazvaná „zabití samosprávy laskavostí“¹³⁸ poskytovala unionistům pozitivní program pro voliče jako alternativu k irské samosprávě. Konzervativní strana se v přílivu masového voličstva nemohla diskreditovat

otevřenou podporou majitelů půdy, kterým mohla nabídnout jen co nejlepší možné podmínky k prodeji pozemků.

Pro zlepšení životních podmínek hlavně v hornatých neúrodných oblastech na západě ostrova založil Balfour tzv. *Congested district board* (1890).¹³⁹ jeho prostřednictvím organizoval výkup země, vzdělávání farmářů, zaváděl pokrokové technologie, veřejně prospěšné práce i stavby dopravní infrastruktury. O úspěchu i potřebnosti úřadu svědčí fakt, že fungoval až do roku 1923.

Balfourovi v jeho působení v Irsku napomohla od roku 1888 vracející se prosperita a dobré úrody. Národní liga začala na svou agitaci obtížněji shánět sponzory doma i v zahraničí. Na konci roku 1889 vypukl skandál, který následujícího roku přispěl k rozštěpení irských nacionalistů. Jejich vůdce měl intimní poměr s manželkou irského politika z řad liberálních unionistů. Odhalení vyústila v rozvodové řízení kapitána O'Shea, kde byl vůdce irských nacionalistů veden jako spoluobžalovaný. Zřekl se ho Gladstone i převážná část strany. Parnell v říjnu 1891 zemřel a jeho strana se ocitla v troskách. Balfourovo pětileté působení v Irsku bylo úspěšné a jeho taktika většinou účinná. Přes jeho mylné domněnky a názory (např. o charakteru irského nacionalismu), pomohl udržet v zemi britskou vládu. Jeho vliv doma vzrostl a reputace rázného vůdce ho vynesla do předních řad politické scény.

Na podzim 1891 se stal ministrem financí a konzervativním vůdcem v Dolní sněmovně. Stal se z něho zkušený politik a jeden z nejlepších řečníků v parlamentu. Ničil své protivníky kombinací uctivé zdvořilosti a ničivé síly slov. Nikdy se nenechal vyprovokovat k ostré reakci, výpadům nebo zvýšením hlasu a i v době největší krize vypadal nevyveden z klidu.¹⁴⁰ Jako ministr financí prosadil zákon o vzdělání, rušící poplatek na základních školách.¹⁴¹ Po Gladstoneově poslední vládě a krátkém vládním období lorda Roseberyho sestavil v roce 1895 lord Salisbury svou třetí, tentokrát silnou koaliční vládu. Se svým strýcem sdílel Balfour snahu udržet privilegia své třídy, ale zároveň byl i pro věc pokroku a pro požadavky dělníků. On sám řekl: „Můj strýc je tory a já jsem liberál.“¹⁴²

Vláda uzákonila zákon o kompenzaci dělníkům a zákon o irské místní správě, udělující správní a fiskální pravomoc místním vládám. Balfour se hlavně v legislativních otázkách snažil úzce spolupracovat s vůdcem liberálních unionistů v Dolní sněmovně, Josephem Chamberlainem. Kooperace s ministrem pro kolonie nebyla vždy snadná, a to i proto, že „Joe, ač ho všichni milujeme... s námi netvoří chemickou sloučeninu.“¹⁴³

Ve druhé polovině 90. let musela britská vláda řešit otázky spjaté s mezinárodními krizemi. Balfour v roce 1895 přesvědčil svého strýce, aby byl založen Imperiální výbor obrany (*Committee of Imperial Defence*), (s vévodou z Devonshiru jako prezidentem). Podílel se také na řešení všech diplomatických problémů. V otázce koncepce mezinárodní politiky státu neměli oba příbuzní stejné názory. Ministerský předseda byl pro zachování reálně nebezpečné izolace Velké Británie a pro tradiční koncert velmocí, Balfour oproti tomu viděl východisko v porozumění s jinými „anglosaskými silami“, Německem a Spojenými státy. Funkci ministra zahraničí si sám vyzkoušel dvakrát v několikaměsíčním období v roce 1898 kvůli nemoci premiéra.¹⁴⁴

Poprvé využil německou iniciativu k užší diplomatické spolupráci a v březnu 1898 jednal s hrabětem Hatzfeldem, německým velvyslancem v Londýně. Rozhovory proběhly v přátelském duchu, budoucí dohodu však zhatil J. Chamberlain, který jinak uzurpoval mnoho z moci ministerstva zahraničí. Při druhém jednání, při které byl přítomen on, navrhl Německu vojenskou alianci. Učinil tak předčasně a hlavně bez předešlé konzultace s vládou. Druhá strana se z obavy reakce Ruska a Francie stáhla.¹⁴⁵

Spolupráci s USA bránila Monroeova doktrína a americká intervence v hraničním sporu mezi Venezuelou a Britskou Guianou. Po vypuknutí španělsko-americké války vyhlásila Velká Británie neutralitu, ač byl Balfour pro podporu Spojených států. Dne 30.srpna 1898 dosáhl Balfour, opět zastupující Salisburyho, toužené konvence s Německem. Obě země poskytly Portugalsku půjčku, jištěnou jeho koloniální říší. V záloze byla i případná parcelace jeho kolonií. Pro Brity byla výhodná dočasná okupace Delagojského zálivu jako kontrola strategické cesty v ovzduší blížícího se konfliktu s Búry. O rok později ale Salisbury tuto smlouvu zrušil tajnou obrannou smlouvou s Portugalskem.¹⁴⁶

Na podzim 1899 začala búrská válka a posléze zemi šokoval „černý týden.“¹⁴⁷ Katastrofální vojenské neúspěchy si vyžádaly změny na „šachovnici velitelů“. Balfour s Lansdownem rozhodli o nahrazení Bullera lordem Robertsem a na Salisburyho radu mu měl sekundovat lord Kitchener. Balfour se velmi zajímal o vojenské záležitosti a plány a kvůli válce si nevzal ani vánoční prázdniny. „Khaki volby“¹⁴⁸ vyhráli roku 1900 unionisté se sloganem „Každé křeslo ztracené pro vládu je křeslo získané Búry.“¹⁴⁹ Nastal čas politického odchodu lorda Salisburyho, v lednu 1901 se pro pokročilý věk a nemoc vzdal úřadu ministra zahraničí. V lednu se také smrtí královny uzavřela celá její epocha. Salisbury počkal na

uzavření konfliktu 31. května 1902 mírem ve Vereenigingu a v červenci téhož roku definitivně odešel z politiky.¹⁵⁰

Dne 12. července 1902 se jeho synovec stal ministerským předsedou. Mezi úspěchy jeho necelé tříleté vlády patřilo vytvoření jednotného národního vzdělávacího systému a pokrok v otázce irské pozemkové reformy. *Education Act* z prosince 1902 vyřešil letitý konflikt mezi státem podporovanými školami, které byly spravovány radami hrabství a místními církevními školami, v nichž měli hlavní slovo liberálové a *dissenteři*. Samospráva místních škol byla zrušena a přesunuta do pravomocí vzdělávacích rad jednotlivých hrabství a volebních obvodů. Střední školy byly zpřístupněny i pro děti z nižší střední třídy zavedením malého poplatku nebo jeho úplným zrušením.¹⁵¹ Vyšší vzdělání bylo podpořeno zakládáním nových univerzit.¹⁵² Zákon měl okamžité i dlouhodobé pozitivní účinky.¹⁵³

V otázce Irska nepřinesly zákony o koupi půdy z let 1885, 1891 a 1896 očekávaný výsledek. Využilo je jen 70 000 rolníků z téměř půlmilionové masy nájemců.¹⁵⁴ Hlavním důvodem, kromě omezených finančních prostředků státního fondu, byla neochota majitelů půdy přijímat finance ve formě vládních dluhopisů, jejichž cena poklesla v důsledku války. V prosinci 1902 vznikla klíčová dohoda mezi lordem Dunravenem¹⁵⁵ v čele zástupců majitelů půdy a vůdci nacionalistů. Výkup země státem měl probíhat v hotovosti a v cenově uspokojivé relaci. Pro nájemce byla zase lákavá nabídka výše celkové splátky, o 12 % nižší než výkupní ceny a rozložení splátky státu na dlouhou dobu. Na základě prosincové dohody byl v následujícím roce přijat tzv. Wyndhamův zákon, jenž odstartoval „výkupní horečku“. Za dva roky získalo půdu do svého vlastnictví 80 000 bývalých nájemců.¹⁵⁶ V oblasti zahraniční politiky byl premiér aktivním spolupracovníkem svého přítele, ministra Lansdownea. Balfour se musel vzdát myšlenky na trojalianci v podobě Velká Británie, Spojené státy a Německo. Proti angloněmecké alianci byla opozice i unionisté, jak odhalila venezuelská krize,¹⁵⁷ námořní zbrojení i události z doby marocké krize.¹⁵⁸ Vypuknutí rusko-japonské války dalo podnět k uzavření „srdečné dohody“ s Francií, protiruské zaměření měla i aliance s Japonskem (1902, obnovena 1905).

Ochranu národní bezpečnosti v době zdánlivé hrozby ze strany Německa a protibritských nálad na kontinentě měly zajistit zvýšené finanční částky na námořní zbrojení. V čele reforem stál vynikající odborník, sir John Fischer, ministr námořnictva a nepřítel Německa. Na podnět Balfourova přítele, lorda Eshera, proběhla rekonstrukce ministerstva

války. Zaštitujícím orgánem se stal Výbor imperiální obrany¹⁵⁹ ve kterém hrál Balfour od října 1903 do konce prosince 1905 vedoucí roli.

Premiér se spolu s vládou se v jedné věci, kterou populisticky využila opozice a která přispěla k nepopularitě vlády, zachoval necitlivě k veřejnému mínění. V roce 1903 vyslyšel žádost magnátů Transvaalu o dovoz pracovních sil z Číny. Třiletá pracovní smlouva zapadala do jeho programu ekonomické obnovy po búrské válce, opozice se ale chopila otázek morálky a humanity a vzbouřila veřejnost proti odpornému „čínskému otroctví.“¹⁶⁰

Když nepomohlo odvolání k programu ekonomické obnovy Transvaalu, bránila se vláda poukazem na Gladstoneův obdobný krok před deseti lety týkající se Britské Guiany a faktem, že mzda kuliů 2 šilinky denně je desetkrát vyšší než v jejich domovině.¹⁶¹

To, co skutečně vedlo k pádu vlády, byla otázka obchodní politiky. Ministr pro kolonie prosazoval osvobození kanadské a jiné koloniální pšenice od cel. Imperiální preference byla podle něho v zájmu britského obchodu i jednoty říše. Proti byl nejen ministr financí Ritchie; otázka cel rozdělila i Unionistickou stranu.¹⁶² Porušení britské tradiční politiky volného obchodu a uvalení daně na obilí vnímali kriticky lord Salisbury, Hicks Beach, Ritchie, vévoda z Devonshiru aj. Uvnitř strany vznikly dvě opoziční frakce, Liga pro celní reformu (*Tariff Reform League*) v čele v Chamberlainem a Unionistická liga bezcelních potravin (*Unionist Free Food League*). V květnu 1905 se Balfour po dlouhém balancování plně postavil na stranu Chamberlaina a přijal všeobecné clo a koloniální preference za část programu unionistické strany. Někteří dosavadní příznivci strany byli po tomto kroku rozhodnutí volit liberály. Opozice postavila svou volební kampaň na obraně „levného bochníku“, za kterou se postavilo masové voličstvo a v lednu 1906 velkým rozdílem zvítězila.¹⁶³ Tyto volby a vítězství Campbell- Bannermana poražený expremiér označil jako „největší volební vítězství, jakého kdy nějaká strana dosáhla, bylo vyhráno při vůbec žádné politice.“¹⁶⁴ Ještě předtím oznámil 4. prosince 1905 Balfour svou rezignaci.

Balfour svaloval porážku na „abstraktní síly“, zvláště na socialismus, který přirovnával ke „kontinentální nakažlivé nemoci.“¹⁶⁵ Nová opozice využívala proti vládní legislativě své většiny v horní sněmovně, rozlišovala však jednotlivé návrhy zákonů podle jejich důležitosti a prospěšnosti. Boj o samotnou horní sněmovnu podnítila hazardní politika vetování zákonů. Balfour v něm hrál roli aktivního činitele, když se angažoval v otázce národní obrany, své „srdeční záležitosti“. S důvěrnými informacemi od přátel na vysokých

postech (lorda Eshera, sira Fishera a ministra války Haldaneho) podněcovali spolu s Georgem Wyndhamem a Arthurem Leem stavbu nových *dreadnoughtů* se sloganem, „chceme jich osm a nebudeme čekat.“¹⁶⁶ Spolu s finanční částkou nutnou pro realizaci zákona o starobních důchodech tvořila výstavba nových bitevních lodí deficit 16 miliónů liber, se kterým si musel ministr financí D. Lloyd George poradit ve svém rozpočtu (1909).¹⁶⁷ Jeho vetování horní sněmovnou zapříčinilo rozpuštění parlamentu a dlouhou ústavní krizi, která skončila až v srpnu 1911, kdy návrh zákona Sněmovnou lordů prošel.

Samotné volby 10. srpna se Balfour již neúčastnil, pár hodin před ní odjel na dovolenou do Bad Gasteinu. Byl unavený a znechucený neústupností *diehardů*, strana byla rozdělená a proti němu se v jeho vlastní straně zformovala opozice. Byl rozhodnutý rezignovat na post vůdce strany, k čemuž došlo 7. listopadu 1911 s tím, že chce dále sloužit straně a státu v parlamentu. Sám patřil ještě ke starému typu politika – aristokrata. Uvědomoval si nový trend, jak to ukázal jeho rezignační projev. Uvedl v něm, že nároky kladené na zákonodárce se tak zvýšily, že je zapotřebí, aby se toho ujali ti, kdo jsou připraveni „být politiky a nic než politiky, aby vykonávali politickou mašinerii jako profesionální politici.“¹⁶⁸

Druhá fáze Balfourovy kariéry pokračovala ve válečném koaličním kabinetu postem ministra námořnictví (1915-1916) a ministra zahraničních věcí (1916-1919). S jeho jménem je spojena deklarace potvrzující vládní sympatie se sionistickým hnutím a slib plánu ustanovení židovského státu v Palestině.¹⁶⁹ V roce 1922 byl jmenován hrabětem Balfourem a o osm let později zemřel.

Ve společnosti Balfourova hvězda jasně zářila. Jako idol společnosti samozřejmě dobře vypadal. Jeho jemná tvář po většinu času zrcadlila škálu od vnějšího klidu až po apatii. Štíhlá postava, uhlazené způsoby, nesporný šarm a charisma vyvolávala nezbytně odezvu na veřejnosti, někdy i s náznakem žárlivé jízlivosti. Byl znám jako „okouzlující princ“, „slečna Balfourová“¹⁷⁰ či „pěkná Fanny.“¹⁷¹ Jako „krále Arthura“ ho známí oslovovali po léta, přátelé z řad Duší si neodpustili oslovení „zbožňovaná gazela.“¹⁷² (Pro děti Mary Elchové byl „pan králík“). Jen od Irů si vysloužil přezdívku zcela odlišnou - „krvavý Balfour“.

Od roku 1870, kdy si koupil v Londýně dům, byl pohledný a bohatý mladík žádaným ženichem. Jeho sexualita či spíše absence jejích příznaků, dráždila jeho současníky ke spekulacím a narážkám. I Margot Tennantová, která ho sama chtěla „lapit do svých sítí“, si

z něho utahovala. „Co je na Arthurovi špatné? Nemá žádnou dělohu.“¹⁷³ Pochybnosti o jeho sexuální orientaci skončily, když se na začátku roku 1870 zamiloval do May Lytteltonové. Ta ale dala o dva roky později přednost R. Grahamovi, muži s nevalnou reputací. Na nátlak rodiny nepřijala první dvě nabídky k sňatku, po třetí se nápadník vyjádřit nestačil, když v říjnu 1872 zemřel na záškrť. Po roce truchlení se May vrátila k bývalému citeli. Po dalším roce se Balfour odhodlal k tajné nabídce k sňatku a May souhlasila, o tři měsíce později ale zemřela na tyfus.¹⁷⁴ Po šesti letech od smrti matky Balfoura opustila další jemu velmi blízká žena a její smrt ho nepochybně ovlivnila. May nebyla poslední žena, kterou miloval, byla ale první a také poslední, které učinil nabídku k sňatku. Od začátku 80. let až do své smrti se citově angažoval s vdanou Mary Elchovou v bizarním, ale opětovaném vztahu trvajícím padesát let.

Balfour byl nejopěvovanější „hvězdou“ Duší a některé jeho záliby sdíleli i jeho přátelé. Mezi jeho celoživotní záliby patřila filosofie, napsal i dvě filosofická pojednání (*A Defence of Philosophic Doubt* (1879), *The Foundations of Belief* (1895)). Pokoušel se v nich objasnit vztah náboženství a vědy, přičemž osobně vyznával potřebu obojího.¹⁷⁵ Sám byl věřící a o své víře tvrdil: „V mládí to byla velká pojistka proti pocitu lehkomyšlnosti.“¹⁷⁶ Měl velmi rád a často poslouchal vážnou hudbu. Ač sám na žádný hudební nástroj nehrál, ve svém londýnském sídle v *Carlton Gardens* měl v přijímacím pokoji dvě piána a rád naslouchal hře svých přátel a hostů. Ze skladatelů měl největší slabost pro Händela, o němž napsal i esej.

Milovaný golf hrál nejen na rodném sídle, ale každé září trávil víkendy v hotelu v North Berwick.¹⁷⁷ Balfour byl nadšeným příznivcem pokroku v oblasti dopravních prostředků. V roce 1895 si pořídil jízdní kolo a naučil se na něm jezdit. O pět let později si koupil svůj první automobil, malý *De Dion*. „V pondělí autem do Londýna. Mělo mírnou poruchu asi každé tři míle, a nakonec, když jsme přijeli na dosah domova, odebrali jsme se do kočárů, zanechávající malého francouzského šoféra v slzách pokoření.“¹⁷⁸ Druhé auto značky *Napier* už bylo velké a kryté a honosilo se přezdívkou „Černá Maria“.

„Kdybych si jen pamatoval věci, které jsem viděl a udělal, byl bych mnohem zajímavějším společníkem než jsem.“¹⁷⁹ Toto vtipné přiznání nedlouho před smrtí nesdělala jeho rodina, přátelé ani londýnská společnost. Rodinnou atmosféru si Balfour vychutnával ve *Whittingehamu* každý půlrok, který tu trávil rodiny jeho dvou bratrů, čítající celkem jednáct synovců a neterí, pro něž byl strýček „Nunky.“¹⁸⁰ Na společnost působila Balfourova

osobnost přímo magneticky. Dovedl ji bavit, byl ochoten naslouchat a přizpůsobit se zájmům ostatních. Ovládal schopnost lehké konverzace a dovedl v lidech vzbudit přesvědčení o jejich vlastních kvalitách. Roli tu hrál i jeho velký smysl pro humor, opeřený mnohdy dávkou ironie a sarkasmu. Společnost varoval: „Nikdy nepromíjím, ale vždycky zapomenu.“¹⁸¹ Na plese lady Rothschildové se ho kdosi zeptal: „Zaslechl jsem, že si vezmete Margot Tennantovou.“ Na to odpověděl: „Ne, tak to není. Spíše si myslím, že budu mít vlastní kariéru.“¹⁸² V příjemném rozpoložení napsal v červenci 1886 sestře Evelyn z pobytu v hotelu v Great Malvern: „Život je tu ke mně velmi příjemný.... všechny výhledy jsou krásné a všechny ženy škaredé. Na tom zajisté příliš nezáleží, protože neznám žádnou z nich, jen skutečnost je zvláštní a tísnivá.“¹⁸³ Dovedl si naklonit i své politické oponenty, například sira Harcourta. Ten v lednu 1903 svému synovi napsal. „Přikládám nejkouzelnější dopis od drahého A. Balfoura. Není divu, že ho každý miluje.“¹⁸⁴

3. 2. Margot Tennantová-Asquithová

hraběnka z Oxfordu a Asquithu

(1868-1945)

Jádro Duší tvořily výjimečné sestry Tennantovy. Každá z pěti sester byla nadaná v určitém oboru nebo něčím vynikala.

Nejstarší ze sester Pauline, pro rodinu *Posie*, vynikala trpělivostí a odvahou, se kterou bojovala s tuberkulózou. Zemřela roku 1888 v Davosu ve věku třiatřiceti let.

Charlotte byla nejkrásnější.¹⁸⁵ Na rozdíl od většiny sourozenců vysoká, a blond, byla tím pravým protějškem svému manželovi, živoucímu ztělesnění ideálu britského aristokrata. Čtvrtý baron Ribblesdale, zvaný „Předek“ a „*Charty*“ spolu tvořili skvěle vypadající pár, vystavovaný v obrazových galeriích i ve výlohách obchodů.¹⁸⁶

Nejvzdělanější ze sester a z celé rodiny nejtalentovanější byla Lucy,¹⁸⁷ jež vynikala v kresbě pastelem a vodovými barvami. Nejpozoruhodnější ze sester byla Laura,¹⁸⁸ nadaná hráčka na piano a herečka, mystická a charismatická, skutečný „magnet“ pro zástupy ctitelů. Její předčasná smrt a zármutek nad jejím odchodem k sobě stmelily její blízké a přátele.

Nejmladší Margot vystoupila po Lauřině smrti ze jejího stínu a stala se „hnací silou“ Duší. V mládí nespoutaná konvencemi a plná energie, byla originálem po celý život. Svou upřímností a říznými poznámkami často šokovala londýnskou společnost a zapříčinila tím i mnohé averze ke své osobě.

Narodila se v roce 1864 do nekonvenční a velké rodiny skotského baroneta a podnikatele Charlese Tennanta. Z dvanácti dětí narozených v manželství s Emmou Winsloeovou první čtyři zemřely v útlém věku. Margot tak poznala čtyři sestry a tři bratry. Rodinné sídlo *Glen*, obklopené vřesovišti a vzdálené třicet mil od Edinburghu, bylo místem jejího šťastného dětství. V době, kdy matka odjela pryč ve snaze pomoci uzdravit dceru Pauline, nejživější z dětí Margot šplhala na stromy i po zdech. Manželka rodinného kočího jí přezdívala „malý Turek.“¹⁸⁹ Margot vyrůstala s o dva roky starší sestrou Laurou, se kterou si byly velmi blízké. Výchovou v kresbě, malbě, recitování a hraní na hudební nástroj se sestry nelišily od jiných aristokratických dívek. Neobvyklá byla jejich sečtělost a zájem o literaturu, které získaly ze zdrojů otcovy knihovny.

Mladší ze sester v sobě objevila nadání pro balet, jež studovala pod vedením tanečního mistra slavné Kate Vaughanové několik let. Navíc byla velmi dobrá amatérská herečka. Nejvíce ze všeho Margot milovala jízdu na koni. Tato často praktikovaná vášeň jí přinášela pocit radosti i zlomeniny různých částí těla. (Nejvíce litovala té, která jí poznamenala tvář, nic příjemného pro mladou ženu, zvláště v době adorace velkých krás. Sama k tomu dodala: „Nikdy jsem nebyla hezká, ale měla jsem rovný nos a inteligentní vzhled.“¹⁹⁰ „Než jsem si zlomila nos, vypadala jsem lépe než Laura“¹⁹¹).

Internátní dívčí škola znamenala pro Margot depresivní zkušenost kvůli obecné skličující atmosféře, nízké úrovni vzdělání a nemožnosti diskutovat s učitelkou. Vzdělání dokončila v Drážďanech, kde si v penziónu užívala přátelství s bytnou a zároveň učitelkou, mohla svobodně kouřit a sama navštěvovat kulturní akce.¹⁹²

Přes své bratry, kteří na *Glen* zvali své přátele z Etonu, se sestry spolu se zástupem otcových hostů z Londýna poprvé seznámily se společností. Stahovali se sem ctitelé, které okouzli šarm, krása a inteligence sester a také fakt, že s nimi mohli být někdy o samotě. Matka jim dopřávala svobodu dnů bez gardedam a také chodila spát přesně v jedenáct hodin. Jejich ložnice se změnila v přijímací pokoj, který byl svědkem půlnočních sezení plných diskusí, četby a intelektuálních her. To bylo výjimečné v době, kdy i chvíle o samotě

s mužem mohla zpochybnit pověst viktoriánské dívky, to nejcennější, co měla, jako nezbytný předpoklad k sňatku.¹⁹³ Mladé dívky byly do svatby uchovávané v absolutní nevinnosti, která znamenala i absenci informací nejen o sexualitě, ale i o svém těle. Margot a Laura nebyly výjimkou, a také nikdy nepřekročily meze z obav ze společenského skandálu a z možného těhotenství. „Ukradený“ polibek a doteky byly pro mladíky velkým lákadlem a zvláště okolo Laury se pohybovalo mnoho ctitelů.¹⁹⁴ *Glen* se tak stal místem veselých večírků, intelektuálních her, zázemím pro túry a rybaření i místem, kde se formovalo jádro Duší.

V roce 1881 se Tennantovi přestěhovali od Londýna do domu v jedné z nejelegantnějších čtvrtí – Mayfair. Otce Charlese k tomu vedly jeho obchodní zájmy, křeslo v parlamentu a nutnost uvést dvě nejmladší dcery, Lauru a Margot, do společnosti. Vznešená londýnská společnost na něho zpočátku pohlížela skrz prsty, jako na „přivandrovalce ze Skotska“. Hlavně ale nebyl dostatečným aristokratem. S přivřením očí ho mohla pokládat za pozemkového gentlemana, když jeho rodina disponovala bohatstvím po společensky přijatelné tři generace.¹⁹⁵ Vitální průmyslník, podnikající ve výrobě chemikálií v Glasgowě, ve zlatých dolech v Indii, úspěšný na burze a člověk, který si mohl dovolit koupit sídlo, jako byl Glen v pouhých třiceti letech, si z toho zřejmě těžkou hlavu nedělal;¹⁹⁶ měl vlastní přátele a povahou byl na ostatních do určité míry nezávislý.

„Zatěžkávací zkouškou“ byly pro londýnskou společnost jeho dvě dcery, jejichž pověst nekonvenčních a originálních dívek dorazila do hlavního města v předstihu. Pro mladé dívky znamenalo uvedení do společnosti zásadní předěl a iniciační moment v jejich životě. Vstoupily do světa dospělých a začalo hledání ženicha. Debutantky se pro společnost rodily při přijetí u dvora. Laura byla představena v roce 1881, rok poté, co byl dvůr nucen kvůli vzrůstu počtu debutantek, mezi nimiž se vzrůstajícím trendem objevovaly dcery boháčů,¹⁹⁷ přidat další, čtvrtý přijímací pokoj.¹⁹⁸

Hlavně na Margot, uvedenou do společnosti o rok později, reagovaly mnohé londýnské dámy povytaženým obočím. Energická, vtipná a hlavně upřímná dívka se vymykala společenským pravidlům a dekóru. Při jedné příležitosti přijela do domu Randolpha Churchilla v nedostatečně elegantních šatech, neboť se domnívala, že půjde jen o menší neformální večeři. Ostatní dámy však měly na sobě plesové šaty s odhalenými rameny a čelenkami, neboť šlo o ples a očekával se příjezd prince z Walesu. Padaly poznámky o nočním úboru a nakonec jistý muž poznamenal: „Nic není tak zvláštní jako vašeň některých lidí pro sebereklamu; to jen ukazuje, co je to být intelektuál!“¹⁹⁹ Margot však při večeři

s princem z Walesu a lordem Hartingtonem ze společenského *faux pas* unikla pomocí šarmu, vtipu a schopnosti udělat si sama ze sebe legraci. Princ, který sám vedl válku proti všemu zkosnatělému, obdivoval Margotinu originalitu i její průsvitné mušelínové rukávy.

Její příznivci mluvili o „nebezpečné, nepůvabné, z míry vyvádějící, osvěžující, nemilosrdné, nestydaté, roztomilé upřímnosti.“²⁰⁰ „V životě můžeš dělat, co se ti líbí, pokud budeš držet jazyk za zuby, svět je ale neúprosný k těm, co jsou odhaleni,“²⁰¹ radila jí matka, aniž by její slova padla na úrodnou půdu. Sama Margot přiznala, že není přecitlivělá a že zapomíná, že ostatní takoví mohou být. Nikdy nelitovala odmítnuté ctitele a brala s klidem jejich výhružky sebevraždou. Upřímná byla bez rozdílu, i ke svým přátelům a blízkým. „Velká touha pomoci těm, které miluji, mě vede k neohrožené osobní kritice a někdy nevím, co zraní city mých přátel.“²⁰² Charles Tennant dal dcerám možnost vzít si za manžela muže, kterého milovaly a poskytl jim finanční pomoc. Laura, ač jí vyhlídka manželství děsila, si dodala odvahy a rozhodla se pro jednoho ze svých ctitelů. V květnu 1885 si vzala Alfreda Lytteltona a byla to šťastná volba. Bohužel, manželství trvající přes jeden rok ukončila Lauřina smrt, kterou sama předvíдалa několik dní po porodu syna.²⁰³ Zemřela v náručí manžela a v blízkosti sester Margot a Charty, v domě, kde se shromáždili zdrcení přátelé. V kondolujícím dopise napsal svému synovci Alfredovi Gladstone. „Jestliže je život měřen intenzitou, její byl velmi dlouhý.“²⁰⁴ Margot si užívala pozornost mezi přáteli a společenskými sezónami, ale i na ní, jak plynula léta, začínalo doléhat její postavení neprovdané ženy. Společenský imperativ byl mocný a jasný. Svobodná žena neměla vlastní společenský status, své místo ve společnosti získala až sňatkem.²⁰⁵ Zůstat neprovdaná znamenalo zabřednout do ekonomických potíží a být cílem nesouhlasu a opovržení společnosti. To si začala uvědomovat i tak nezávislá a nekonvenční žena. Ve své době si nemohla dovolit luxus zůstat svobodná, ač po tom sama toužila. Blížila se jí třicítka, vyhlídky na sňatek klesaly a, lakonicky řečeno, jakýkoli manžel byl lepší než žádný.

Nabídek k sňatku bylo dost. Svého syna jí nabízel rodinný přítel sir W. Miller, stejně jako baron Hirsch v Paříži (jeho syn krátce na to zemřel a z Margot tak mohla být bohatá vdova). Ve hře o ni byli i Evan Charteris, Wilfred Scawen Blunt, zasnoubená byla s Grahamem Smithem a Peterem Flowerem. S posledně jmenovaným měla nejdelší známost a byla do něj zamilovaná. Poprvé se s ním setkala ve svých devatenácti letech na pólovém zápase v Ranelaghu. Oba dva byli vitální a sdíleli vášeň pro koně. Bratr lorda Battersea se však ukázal být přespříliš žárlivý a dokonce i na Margot příliš dobrodružný. Měl dluh 10 000

liber z hazardních her a před věřiteli prchl na rok do Indie. Pro Margotiny rodiče nepřipadal jako ženich v úvahu, ona sama byla po jeho návratu ochotná vzít si ho pod podmínkou, že si najde seriózní zaměstnání. Při závěrečné výměně názorů o ní její snoubenec mluvil jako o guvernantce a puntičkářce, což mu vrátila jízlivou otázkou: „Jak můžu udělat čestného muže z tebe, můj nejdražší?“²⁰⁶ Považovala za „noční můru“ žít navždy s mužem neschopným milovat nikoho jiného kromě sebe, bez morální ctižádosti a „chronicky netečným k politice a náboženství.“²⁰⁷

Lord Dufferin jí jako „starý dobrý přítel“ radil: „Měla by ses vdát, přesto, že jsi zamilovaná, ale nikdy kvůli tomu.“²⁰⁸ Margot si jeho radu vzala k srdci, když se v březnu 1894 pragmaticky rozhodla vzít si slibného politika Henryho Herberta Asquithe. V jeho prospěch hovořila dobře se rozvíjející kariéra a fakt, že do ní byl zamilován.²⁰⁹

Poprvé se setkali v roce 1891, krátce po jejím rozchodu s Flowerem, na večeři v Dolní sněmovně. Udělala na ní dojem konverzace s ním a jeho odlišnost, leč v té době byl ještě ženatý. Po první schůzce propadla Margot nadšení: „Asquith je jediný druh muže, kterého bych si kdy mohla vzít – všichni ostatní jsou toliko plýtvání papírem!“²¹⁰ Poté, co jeho manželka Helen zemřela, začaly námluvy. Zpráva o jejich zasnoubení vyvolala rozruch. Lord Rosebery i lord Randolph Churchill stáli v čele těch, kteří viděli v tomto sňatku ohrožení dráhy slibného politika. Na druhé straně varovali Margot její přátelé. Poukazovali na tíhu starostí o nevlastní děti, absenci financí mimo advokátní praxi a na skutečnost, že její nastávající nehraje hry ani se nevěnuje sportu. Margot věřila, že by mohla být dobrou manželkou politika a pomáhat mu v jeho kariéře, o čemž jí ujistil i Gladstone. Oddáni byli 10. května 1894. S jejím manželem Margot spojoval zájem o politiku, kterou kladla ze svých zálib hned na druhé místo po jízdě na koni.

Pocházejíc z rodiny liberála, sama stejného politického přesvědčení, obdivovala nejvíce ze sedmi ministerských předsedů, které osobně znala, Williama E. Gladstonea. Stála „na straně volného obchodu“ a původně byla proti irské samosprávě. (Později přiznala, že se mýlila). Sama byla veřejně činná, když od roku 1886 do doby, než se vdala, docházela tři dny v týdnu do továrny v East Endu promlouvat k dělnicím. Navíc jim každý rok platila společný výlet. V době, kdy sufražetky bojovaly o volební právo pro ženy, zastávala lady Asquithová v této otázce stejný názor jako její manžel. Podle nich nebyl politický život pro ženu zdravý, užitečný ani vhodný a úloha matky a člena parlamentu nebyly slučitelné.²¹¹ (Asquith byl pro zrovnoprávnění žen v otázkách zaměstnání a místní správy, ale do roku 1917 byl oponentem

volebního práva pro ženy²¹²). Roku 1908 se Asquith stal po umírajícím Campbell-Bannermanovi ministerským předsedou a Margot se splnil sen být manželkou premiéra a být uvnitř nejvyšších politických kruhů. Asquith zastával úřad včetně koaličního válečného kabinetu do roku 1916.

I když Margot Asquithovou pojilo s manželem pouto společných dětí Elizabeth a Anthonyho a duševní podpora a spolupráce, nebylo pro ni manželství šťastným stavem. Starost o pět nevlastních adolescentních dětí a o dva vlastní potomky a úloha manželky vysokého politika byly vyčerpávající, zdraví jí podlomila i její obtížná těhotenství, z nichž tři skončila smrtí dítěte. Trpěla neurózou a nespavostí, o které hořce poznamenala. „Nikdo, kdo po nějakou dobu nezažil skutečnou nespavost, si nemůže představit, co to znamená... nespavost je blízká šílenství.“²¹³ Po letech manželství nenáviděla „to všechno“,²¹⁴ ale žárlila na manželův „malý harém“, hlavně na jednu z členek Kotérie.

Zaujetí premiéra pro Venetii Stanleyovou se v době začátku první světové války obrátilo téměř v posedlost. Denně jí psal i několik vášnivých dopisů a její sňatek s jeho soukromým tajemníkem, Edwinem Montagu o rok později ho zdrtil.

Henry Asquith nepatřil mezi Duše a také jimi nebyl nikdy plně přijat. W. S. Blunt si nebral servítky: „Je to opravdu hlupák, přestože se snaží, jak může, být roztomilý a čilý.“²¹⁵ Pohostinná manželka politika se vzdálila hlavnímu centru dění Duší, její šťastná léta byla za ní. Zůstala věrná svému upřímnému úsudku a ostrému jazyku, ale uvnitř zatrpkla a propadala se do smutku, vedoucího k nervovým zhroucením.

3. 3. Spencer Compton Cavendish

lord Hartington, osmý vévoda z Devonshiru

(1833- 1908)

Vévoda pocházel z jedné z nejvznešenějších a nejbohatších rodin v zemi. Rod Cavendishů sloužil Koruně věrně už od 14. století a mnoho jeho členů zastávalo vládní úřady. Otec, zvaný Učenec²¹⁶ svého syna nikdy neposlal do internátní školy a vzdělával ho doma (poznal i temnou, brutální stranu slavného Etonu).

Do parlamentu vstoupil ve čtyřicetiletých letech a o šest let později dosáhl prvního vládního úřadu. Postupně zastával funkce ministra námořnictva, války, pošt, vrchního vládního tajemníka pro Irsko, Indii, ministra zahraničí a lorda prezidenta Nejvyšší rady. Pocházel z tradičně whigovské rodiny a byl věrný Liberální straně, kterou v letech 1875-1880 spolu s hrabětem Granvillem vedl. Po volebním vítězství liberálů v roce 1880 radil odstupující premiér Disraeli královně, aby pověřila sestavením vlády markýze Hartingtona, který je „...ve svém srdci konzervativec, gentleman a velmi přímý ve svém chování.“²¹⁷ Gladstone se však postavil proti tomu, aby byl o tolik mladší Hartington premiérem.

V krizi 80. let, která vedla kvůli klíčové otázce irské samosprávy k rozštěpení Liberální strany, stál lord Hartington v opozici vůči Gladstoneovi. V lednových volbách roku 1886 se on a 17 jiných whigů, včetně markýze Lansdownea a J. Chamberlaina, postavil na stranu opoziční strany. Odmítli participovat na Gladstoneově třetí vládě a do roku 1895 zůstali nezávislí jako liberální unionisté, jak se začali nazývat. Hartington zastával ideu „posvátnosti unie s Irskem“, nejenom kvůli svému irskému majetku, ale i kvůli památce svého bratra Fredericka Cavendishe. Místokrál pro Irsko byl v květnu 1882 zavražděn v dublinském Phoenix Parku.²¹⁸

Cavendish vedl unionisty v Dolní sněmovně do konce prosince 1891, kdy zdědil jako nejstarší syn titul vévody. Převzal vládu nad pozemky v Anglii²¹⁹ a Irsku o rozloze téměř 200 000 akrů. Příjem 181 000 liber ročně byl čtvrtým největším celkovým příjmem z půdy v zemi.²²⁰ Přes ohromné pozemkové bohatství osmý vévoda z Devonshiru zjistil, že finanční rodinná situace není nejpříznivější. Po otci mu zbyl u Skotské vdovské společnosti (*Scottish*

Widows Company) dluh (80 000 liber v roce 1890²²¹), zastavený irskými pozemky. Ke zpětnému splácení byla určena částka 10 000 liber ročně. Již na začátku 80. let zde byl další dluh 2 milióny liber s úroky. Byl zapříčiněn mimo jiné rozsáhlými investicemi za života předchozího vévody do podnikání v železniční dopravě,²²² ocelářství a strojírenství²²³ a přístavní společnosti.²²⁴

Za života jeho nástupce a devátého vévody došlo k prodeji akcií v neprosperujících společnostech, které spolu s prodejem části půdy a *Devonshire House*²²⁵ uhradily dluhy. (Získaná částka činila zhruba 2,75 miliónu liber,²²⁶ zbytek byl investován – úspěšně do cenných papírů).

Jenom díky svému postavení a změně v podnikání se Cavendishům podařilo vybřednout z tíže dluhů. Doby, kdy mohla hlava rodiny bez větších potíží uhradit dluh čítající 1 milión liber, jako v případě krásné Georgianny Spencerové,²²⁷ manželky pátého vévody a vášnivé hráčky, byly dávno pryč.

V Balfourově vládě bránil Cavendish myšlenku volného obchodu a přijal vedení opozice uvnitř Unionistické strany, když se stal vůdcem Unionistické ligy bezcelních potravin. Balfour se ho snažil přesvědčit o svém postoji. Je ale otázkou, zda vévoda této problematice plně rozuměl. První rezignaci ještě stáhl, druhá byla konečná.²²⁸ Vysloužil si tím od jinak z klidu nevyvedeného premiéra dopis plný vzteku (následující dopis byl omluvný). Balfour měl vévodu rád a respektoval ho a v roce 1926 na celou situaci, již s úsměvem, vzpomínal: „Vévoda to nikdy nečetl. Pamatuji se, že jsem slyšel o jeho přiznání komusi, že to zkoušel, ale nerozuměl tomu. Drahy Devonshire. Samozřejmě, že nerozuměl. Jednu mi řekl, že byl spokojen se zanecháním finančního svědomí v rukou pana Gladstonea... Dostal se do takové pozice, že se k někomu musel zachovat špatně... Ale nikdy to v nejmenším nerozhodovalo o mé lásce k němu.“²²⁹ Spolu s Cavendishem odstoupil i lord George Hamilton; další dva ministři, Ritchie a Balfour z Burleigh, byli propuštěni. Poslední klíčovou politickou otázkou, již musel čelit, byly návrhy reforem horní sněmovny. Vévoda byl pro návrh své strany, vzešlý od lorda Newtona (1907). Omezoval počet dědičných peerů na volenou čtvrtinu, zbytek měla doplnit vláda tzv. doživotními peery. Konečné bitvy o Sněmovnu lordů se sám nedožil, zemřel v roce 1908, ale pravděpodobně by stál na „straně opatrnosti“ a oponoval by *diehards*. Zastánce stejné taktiky, lord Goschen (zemřel roku 1907), o něm řekl: „Vévoda z Devonshiru je jako já, umírněný muž – silně umírněný muž!“²³⁰

Vévoda představoval a vyznával odvěkou aristokratickou ideu o „nejvyšší způsobilosti“ nejvyšších tříd k vládnutí. Po staletí se spojoval původ, výchova a vláda nad rozlehlými pozemky s vládou nad zemí. Považoval zastávání vládních postů za odpovědnost vůči zemi více za povinnost než privilegium. On sám byl vzdálen nějakým ambicím a touhám (třikrát odmítl úřad ministerského předsedy) a neměl rád pompéznost a okázalost. Spojoval v sobě slávu starého vznešeného rodu a dlouhou politickou zkušenost. Po 34 letech v Dolní sněmovně zasedl mezi lordy, ale do místa svého předchozího působení se vracel. Na rozdíl od jiných nebyl nejlepším řečníkem, ale jeho proslovy nikdy nepostrádaly hloubku a myšlenku. Podle Balfoura byl „ze všech státníků, které znám... nejpřesvědčivější mluvčí, méně pro jeho slova než pro charakter za nimi.“²³¹ Jakkoli pověstná byla jeho únava a malátnost, potvrzená vjemem jeho těžkých víček, která se někdy projevila usnutím uprostřed dění, nad vším čněla jeho nezaújatost a čestnost. Pro tyto vlastnosti byl pro vlády „nepostradatelným“ a tyto mu zajišťovaly, pro něj překvapivý, velký vliv na veřejnost. Podle lorda Roseberyho byl „jednou z velkých rezervních sil této země.“²³²

Zmiňované čestnosti si jako „rodinného stříbra“ cenila i sama královna, když mu v roce 1892 napsala: „Královna nemůže ukončit tento dopis bez toho, aniž by vévodovi sdělila, ...jak moc na něj spoléhá, pokud jde o pomoc při udržování bezpečnosti a slávy své rozsáhlé říše. Všichni se musíme účastnit této velké a nezbytné práce.“²³³

Podle Margot Tennantové Cavendish „nemohl pocházet z žádné jiné země na světě než z Anglie,“²³⁴ přítele prince z Walesu popisuje jako muže moudrého, zbaveného vší malichernosti, samorostlého, upřímného, „s hlučným smyslem pro humor Falstaffa.“²³⁵

Osudová žena Cavendishova života byla Louisa von Altenová.²³⁶ Od roku 1852, kdy se rozená Němka provdala za vikomta Mandevillu (od roku 1855 vévodu z Manchesteru), dominovala londýnské společnosti. V mládí se pyšnila oslnivým zevnějškem. Kdosi o ní prohlásil: „Nikdo neví, jak krásná může žena být, kdo neviděl vévodkyní z Manchesteru, když jí bylo třicet let.“²³⁷ Udávala společenský tón, byla obávaná a po pozvání na její večírky se velmi prahlo. Královna k ní chovala osobní averzi, stejně jako k celému „*fast Manchester House set*“ a jeho hráčským večírkům. Obávala se hlavně jejího případného vlivu na prince z Walesu. Princ i jeho manželka ji k její velké nelibosti shledávali vzrušující, ač královna upozorňovala princeznu Alexandru, že vévodkyně „pro Vás není vhodnou společnicí.“²³⁸

Od počátku 60. let byla milenkou Hartingtona, ohrožena byla jen v době, kdy se zamiloval do slavné kurtizány Kateřiny Waltersové, zvané „Kuželky“. Louisin manžel,

dostatečně povolný, se dopustil prohřešku svým zchudnutím, ale bylo od něj nadmíru taktní, že „zmizel“ a dal milencům volnou cestu. Jejich vztah byl obecně uznávaný a byl zpečetěn v roce 1891 po smrti vévody z Manchesteru. Tímto si Louisa vysloužila přezdívku „dvojitá vévodkyně“. Ze svého druhého manžela se snažila udělat ministerského předsedu; „*Harty-tarty*“ jí ale tento sen nesplnil. Margot Asquithová, pravděpodobně jedna z mála žen, která ji měla ráda, považovala vévodkyni za „poslední velkou politickou dámu v londýnské společnosti, jak jsem jí znala.“²³⁹ Vyslechla si od ní větu: „Margot, vy a já jsme úplně stejné. Obě jsme si vzaly anděly, až Hartington zemře, půjde rovnou do nebe a až zemře pan Asquith, půjde také rovnou tam, ne tak pan Salisbury!“²⁴⁰ Nadmíru úspěšně se ujala role hostitelky v londýnském sídle i na *Chatsworthu*. *Devonshire House* byl dějištěm nejokázalejších večírků, maskárních plesů (jako každoroční ples na den Derby) a recepcí (při zahájení parlamentu).

„Srdcem“ rodiny však bylo, tak jako u jiných rodin, venkovské sídlo, známé v širokém okolí jako „dům“. *Chatsworth* v Derbyshire obývali Cavendishové po čtyři staletí a bylo to sídlo plné přepychu, obklopené krásným parkem. Vévoda zpřístupnil jeho umělecké sbírky, knihovnu a soubor obrazů učencům a znalcům. Zde vítal i svého přítele, prince z Walesu s chotí, i poté už jako královský pár (hostil prince i ve svém yorkshirském sídle *Bolton Abbey* při zahájení sezóny kachen²⁴¹).

Vévoda měl rád politiku a lov na lišku a skutečnou vášní byla jeho dostihová stáj v Newmarketu. Vlastnění stáje a chov dostihových koní si žádalo velké jmění, kterým naštěstí stále disponoval. Dostihů se účastnil i organizačně, byl jedním ze tří členů *Jockey Clubu*. Kůň byl pro anglického aristokrata nepostradatelnou součástí života, předmět jeho vášně, konverzace i symbol postavení elity. Na jeho hřbetu projížděl svým panstvím jako kdyby vedl kavalerii.

Angličané přišli o svou národní osobnost²⁴² na jaře 1908, kdy vévoda zemřel v Cannes, s posledními slovy: „Nuže, hra skončila a není mi líto.“²⁴³ Majetek zdědil jeho synovec. Jeho manželka ho následovala o tři roky později.

Závěr

Období 1890-1910 bylo pro britskou aristokracii pokračováním, a do jisté míry vyvrcholení procesu politických, ekonomických a společenských změn, které pro její členy znamenaly ústup ze svých po staletích privilegovaných pozic.

Spjati bytostně s půdou, zasáhla je zemědělská krize a z ní plynoucí pokles hodnoty pozemků. Ještě vážnější byl politický útok ve formě plánu zničit *landlordism* a rozparcelovat jejich velké pozemkové majetky. Spolu se zdaněním postihujícím majitele půdy byl tento proces hlavně pro nižší šlechtu – *gentry*, fatální.

Jejich politická moc byla omezena procesem plynoucím ze zvýšení voličské základny a změny místního zastupitelského systému. Nové byrokratické postupy a profesionalizace státních služeb, církve a armády přinesly namísto praxe zásluh a konexí nový systém zkoušek, potřeby znalostí a svobodné soutěže. V tomto období se ukázala neudržitelnost privilegia konzervativní horní sněmovny v podobě práva veta a otevřela se cesta k profesionální politice zavedením poslaneckých platů.

Společensky byla homogenita aristokratické společnosti narušena příchodem boháčů místních a zvláště zámořských, a příslušníků domácí střední třídy. Doprovodným jevem byla hodnotová degradace titulů v důsledku jejich kupování. Fatální bylo pro ni vypuknutí první světové války, ve které ztratila mnoho svých synů a dědiců.

V letech 1890-1910 dosahovalo vrcholu svých profesních a společenských úspěchů aristokratické seskupení přátel – tzv. Duší. V mládí byli jeho členové pozoruhodní kritikou formálnosti a do jisté míry těžkopádnosti společenské třídy, ze které vzešli, a svým akcentem na intelektuální schopnosti, vtip a elán. Realita budoucích let však mnohá přátelství ukončila a zkalila, stejně jako se někteří z nich dopustili mnohých kompromisů.

Arthur James Balfour představoval nejen „zářivý středobod“ Duší, ale také ideál celé aristokratické společnosti. Dobře vypadající, inteligentní, kultivovaný, se schopností sebeovládání, žádaný společník, konzervativní politik, jehož kariéra vyvrcholila postem ministerského předsedy.

Margot Tennantová-Asquithová se od ideálu urozené dámy odlišovala nejen fyzicky, ale zvláště a hlavně svými povahovými vlastnostmi a temperamentem. „Hnací motor“ a „energie“ Duší byla dominantní osobností v celé společnosti, a pro mnohé i *enfant terrible*. Pragmaticky uzavřený sňatek ji vynesl do nejvyšších politických kruhů a po několik let hrála roli manželky ministerského předsedy. Duchem emancipovaná žena si hořce uvědomovala společenské mantinely dané dobou.

Osmý vévoda z Devonshiru v sobě spojoval původ starého rodu s třetím největším pozemkovým vlastnictvím ve Velké Británii. Přítel prince z Walesu a následně i krále zastával ve své dlouhé politické kariéře nejrůznější posty, jako symbol domnělé aristokratické předurčenosti k vládnutí, byť v jeho případě osobně chápáné více jako povinnost státu než právo. Nebyl obratným řečníkem, ale jeho politické úsudky a názory byly brány vážně. Jeho čestnost a nezáujatost mu vynesly respekt a vytvořily z něho celonárodní osobnost.

Résumé

Vysoká britská aristokracie byla v letech 1890-1910 konfrontována s politickými, ekonomickými a společenskými změnami, jež vedly k jejímu postupnému, avšak nezadržitelnému úpadku. Její hlavní ekonomická základna v podobě pozemkového vlastnictví byla oslabena zemědělskou krizí, základem národního hospodářství byl těžký průmysl a navíc musela čelit politickému útoku na monopolní držení půdy. Změny v tehdejším politickém systému a vysoké zvýšení počtu voličů spolu s novým způsobem obsazování úřadu podle schopností rovněž oslabily její politickou moc; jako příznačný anachronismus se ukazovala být příliš velká moc konzervativní Sněmovny lordů. Homogenita aristokratické společnosti byla narušena nástupem bohatých průmyslníků, obchodníků, finančníků a bohatších příslušníků z řad střední třídy. Fatální dopad pro ni mělo též vypuknutí první světové války. Členové jedné z aristokratických skupin, tzv. Duše, byli pozoruhodní kritikou formálnosti a chování své společenské třídy. V době svého mládí byli „zářivým a nadějným výkvětem urozeného světa britské aristokracie“. Charismatický Arthur James Balfour, kultivovaný, inteligentní, byl nesporně ideálem pozdně viktoriánské a edwardiánské společnosti. Margot Tennantová-Asquithová, „celoživotní originál“, v řadě ohledů dominovala urozené společnosti. Osmý vévoda z Devonshiru, jenž z okruhu Duší nepocházel, ale přesto díky své čestnosti a celoživotní službě státu rovněž představoval „ideální typ šlechtice“.

Résumé

In the years 1890-1910 the British aristocracy had been confronted with the political, economic and social changes, which were the most important causes of its gradual but irrepressible decline. The main economic ground of British aristocracy, the land holding, was weakened by the agricultural crisis, increasingly industrialized economy and political attack against its “land monopoly”. Changes in the framework of then political system and increasing number of voters weakened, with the new model of state service, its political power; too large power of conservative House of Lords seemed to be a typical anachronism in the world of the “mass politics”. Homogeneity of noble society was broken by entry of industrialists, businessmen, financiers and the movable members of the middle class. The outburst of the First World War had fatal consequences for the British aristocracy too. Members of so called Souls, the aristocratic group of friends, were remarkable by the criticism of its own class formality and manners. In their youth they were the “shining elite” and “hopeful flowers” of high British aristocracy. Charismatic Arthur James Balfour, cultivate, intelligent and good looking, was undisputed the “ideal of British aristocratic world”. Margot Tennant-Asquith, the “lifelong original”, dominated the noble society in many respects. The eighth duke of Devonshire, non-Soul, represented, owing to his honour and lifelong state service, an ideal type of aristocratic fellow-ruler too.

Poznámky

- 1 Cannadine, D., *The Decline and Fall of the British Aristocracy*, New Haven 1990
- 2 Asquith, M., *Autobiography*, Volume I, London 1936
- 3 Tuchman, B. W., *The Proud Tower. A Portrait of the World before the War 1890-1914*, New York 1966
- 4 Cecil, R., *Life in Edwardian England*, London 1969
- 5 Ensor, R. C. K., *England 1870-1914*, Oxford 1936
- 6 Read, D., *Edwardian England 1901-1915*, London 1972
- 7 Leslie, A., *Edwardians in Love*, London 1972
- 8 Britské impérium mělo v roce 1900 rozlohu 29 044 740 km² a žilo v něm 397 miliónů obyvatel. Herre, F., *Než se začalo psát 1900*, Praha 1999, s. 52.
- 9 Tamtéž.
- 10 Eduard o císaři hovořil jako o svém „vynikajícím synovci“ nebo jako o „Willym-rváčovi.“ Německý panovník také vtipkoval na účet svého strýce za jeho zády, přisuzoval mu ale i určité „kvality“: „On je ďábel. Stěží uvěříte, jaký ďábel to je.“ Eduard VII. stále vyjadřoval podporu hannoverské dynastii, která přišla o své území po prohrané prusko-rakouské válce, choval sympatie k Francii a nesnášel kromě synovce i německého ministra zahraničí hraběte Herberta Bismarcka, syna „železného kancléře.“ Impulsivní německý císař na druhou stranu projevoval při osobních setkáních nedostatek taktu a dráždil strýce svými „exhibicemi“ na regatě v Cowes, kde předváděl nové válečné lodě, i zásahem na citlivá místa britského krále, jako narážky na absenci aktivní vojenské služby a jeho vztah s paní Keppelovou. Hibbert, Ch., *Edward VII. – A Portrait*, London 1976, s. 266, 268, 273.
- 11 Hibbert, Ch., c. d., s. 274.
- 12 Roli tu hrálo nevhodná doba návrhu; britský panovník přijel toho roku do Německa dvakrát, poprvé před smrtí a poté na pohřeb své sestry.
- 13 V roce 1908 ustanovil za tímto účelem *The Committee of Imperial Defence* komisi k vyšetřování případné invaze. Tuchman, B., *The Proud Tower. A Portrait of the World before the War 1890-1914*, New York 1966, s. 380.
- 14 Invaze hrála hlavní roli v románech a hrách různých autorů, například E. Childerse. Román *Invasion 1910* (W. L. Quex) vycházel v roce 1906 jako seriál v *Daily Mail*. Tamtéž.
- 15 Bishop, J., *Social History of Edwardian Britain*, London 1977, s. 74.
- 16 Cecil, R., *Life in Edwardian England*, London 1969, s. 43.

- [17](#) Rowntree, B. S., *Poverty. A Study of Town Life*, 1901; Booch, Ch., *Life and Labour of the People of London*, 1903; Chiozza, L., *Money – Riches and Poverty*, 1903; Tuchman, B., c. d., s. 356.
- [18](#) Garnett Fawcettové se podařilo nakrátko sjednotit různé organizace sufražetek pod *National Union of Women's Suffrage* (1900). Slabinou *Suffrage Group* pod jejím vedením bylo selhání v dohodě s odborovými svazy a v mobilizaci žen pracujících v průmyslu. Tuchman, B., c. d., s. 353
- [19](#) WSPU – *Women's Social and Political Union*, organizace založená v říjnu roku 1903 pod vedením E. Pankhurstové a její dcery Christabel. Nedostatek taktického jednání, fanatismus vůdkyň a znepřátelení si potencionálních partnerů (*Independent Labour Party*, odborové svazy) odsoudily hnutí k neúspěchu. Úplnému konci zabránilo v roce 1914 vypuknutí první světové války.
- [20](#) Přerušování jednání v parlamentu, potyčky, zakládání ohňů na veřejnosti atd. Tuchman, B., c. d., s. 382.
- [21](#) Masterman, *The Condition of England* (1909); Bryce, J., řada přednášek (1909)
- [22](#) Cecil, R., *Life in Edwardian England*, London 1969, s. 111.
- [23](#) Tamtéž.
- [24](#) Return of the Owners of Land (1876). Bateman, J., *The Acreocracy of England. The Great Landowners of Great Britain and Ireland*, Cannadine, D., *The Decline and Fall of the British Aristocracy*, New Haven 1990, s. 55.
- [25](#) Hrabě Derby byl roku 1880 s ročním příjmem 163 000 liber šestý nejbohatší britský majitel půdy. Cannadine, D., c. d., s. 710, viz příloha 1.
- [26](#) Lord Derby požadoval v roce 1871 oficiální průzkum soustavy pozemkového vlastnictví se snahou vyvrátit tvrzení J. Brighta, že celá Anglie je v rukou méně než 30 000 lidí a že „méně než 150 mužů“ vlastní polovinu. Cannadine, D., c. d., s. 54-55.
- [27](#) Například David Lloyd George či Joseph Chamberlain.
- [28](#) Vévoda z Westminsteru (290 000 liber), vévoda z Buccleuch (232 000 liber), vévoda z Bedfordu (225 000 liber). Cannadine, D., c. d., s. 710, viz příloha 1.
- [29](#) Tuchman, B., c. d., s. 26.
- [30](#) Viz příloha.
- [31](#) Pod vedením Charlese S. Parnella a Michaela Dawitta.
- [32](#) „*Land War*“ – irské protestní hnutí rolníků proti anglickým majitelům půdy na přelomu 70. a 80. let 19. století pod vedením *Land League*. Cílem bylo posílení pozic rolníků získáním tzv. „tří F“ a v delším časovém horizontu zánik *landlordismu*.

- [33](#) „*Plan of Campaign*“ – Parnellův návrh zákona z listopadu 1886. Nacionalističtí irští vůdci snížili nájemné na 50 % částky, rolníci byli nuceni platit tuto částku do společného fondu. Pokud majitel půdy nabídku fondu a skutečnost sníženého nájemného nepřijal, byl fond použit k „obraně“, tj. bojkotu a nepřátelským akcím. V prosinci 1886 byl prohlášen za „zločinnou konspiraci“, jeho působnost to však nenarušilo. Dugdale, B. E. C., *A. J. Balfour*, Plymouth 1936, Vol. I, s. 121, 124.
- [34](#) „Tři F“ – *fair rent, fixity of tenure, free sale*.
- [35](#) Řada zákonů o výkupu půdy: pro Irsko – *Land Act* (1881), *Ashborn Act* (1885), *Land Purchase Act* (1891), *Wyndham's Land Act* (1903); pro Skotsko – *Pentland Act* (1911); pro Anglii – *Allotments Act* (1887), *Small Holdings Act* (1892, 1908).
- [36](#) „*Crofters War*“ – obdoba irské *Land War* na skotské Vysočině a ostrovech Skotska. Nepokoje vypukly v zimě 1881-1882 a trvaly do konce desetiletí.
- [37](#) Cecil, R., c. d., s. 116.
- [38](#) Tamtéž, s. 117.
- [39](#) Tamtéž, s. 118.
- [40](#) Cannadine, c. d., s. 68.
- [41](#) Tamtéž, c. d., s. 92.
- [42](#) Tamtéž, c. d., s. 452.
- [43](#) Jenkins, R., *Mr. Balfour's Poodle. An account of the struggle between the house of lords and the government of Mr. Asquith*, London 1968, s. 74-75.
- [44](#) Cannadine, D., c. d., s. 509.
- [45](#) Tamtéž, s. 100.
- [46](#) Tuchman, B., c. d., s. 36.
- [47](#) Henry Labouchere, radikální poslanec Dolní sněmovny. Jeho hnutí útočilo na moc a složení Sněmovny lordů a chtělo ji zrušit.
- [48](#) Dva návrhy reformy horní sněmovny podal lord Rosebery (1884 a 1910), ze strany toryů George Curzon, lord Newton (1907) a lord Lansdowne (1911). Cannadine, D., c. d., s. 459-465.
- [49](#) Její obrysy se objevily v politických debatách poprvé na konci 60. let 19. století, plně vypracovaná byla lordem Salisburym na počátku 80. let. Cannadine, D., c. d., s. 44.
- [50](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. II, s. 34.

- [51](#) Cannadine, D., c. d., s. 299.
- [52](#) Tamtéž, s. 196.
- [53](#) Tamtéž, s. 309.
- [54](#) Jenkins, R., c. d., s. 87.
- [55](#) Cannadine, D., c. d., s. 304.
- [56](#) Tamtéž, s. 200.
- [57](#) Tamtéž, s. 40.
- [58](#) Jenkins, R., c. d., s. 27
- [59](#) Tamtéž.
- [60](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. II, s. 40.
- [61](#) Tuchman, B., c. d., s. 385-386.
- [62](#) Leden a prosinec roku 1910.
- [63](#) Parliament Bill byl nakonec uzákoněn (jako Parliament Act) v dubnu 1910. Cannadine, D., c. d., s. 52.
- [64](#) Tuchman, B., c. d., s. 391.
- [65](#) Zebel, S., *Balfour*, Cambridge 1973, s. 166.
- [66](#) Balfour, Lansdowne, Curzon, Midleton, Londonderry, Derby, Ashbourne. Jenkins, R., c. d., s. 220.
- [67](#) Halsbury, Willoughby de Broke, Selborne, Norfolk, Marlborough, Bedford, Fitzwilliam, Northumberland, A. Chamberlain, Wyndham, Smith. Tamtéž.
- [68](#) Jenkins, R., c. d., s. 234.
- [69](#) Tamtéž, s. 225.
- [70](#) Tuchman, B., c. d., s. 401.
- [71](#) Inwood, S., *Historie Londýna*, Praha 2003, s. 575.
- [72](#) Tamtéž, s. 576.
- [73](#) Tamtéž, s. 575.
- [74](#) Tuchman, B., c. d., s. 394.

- [75](#) Lambert, A., c. d., s. 136.
- [76](#) Inwood, S., c. d., s. 664.
- [77](#) V roce 1881 koupil Charles Tennant v Londýně dům.
- [78](#) Toto pojmenování se zrodilo na jednom večírku v létě 1881, kdy o nich Charles Beresford poznamenal: „Všichni sedí a hovoří navzájem o svých duších, měl bych jim říkat duše.“ Lambert, A., c. d., s. 31.
- [79](#) Leslie, A., *Edwardians in Love*, London 1972, s. 274.
- [80](#) Tamtéž, s. 277.
- [81](#) Asquith, M., *Autobiography*, Vol. I, London 1936, s. 168.
- [82](#) Lambert, A., c. d., s. 171.
- [83](#) V mládí trpěl plicními potížemi. Po celý život ho trápila nemocná páteř (musel nosit páteřní výztuhu), trpěl i nespavostí a bolestmi hlavy.
- [84](#) Lambert, A., c. d., s. 113.
- [85](#) Mary Victoria Leiter (1870-1906).
- [86](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 395.
- [87](#) Tzv. hatfieldské konexe podle názvu sídla rodu Cecilů. Lord Kitchener psal pravidelně dopisy své milence, lady Salisburyové, jež byla sestřenicí ministerského předsedy A. J. Balfoura.
- [88](#) K odporu příslušníků armády vůči G. Curzonovi přispěly hlavně dvě události. V roce 1899 znásilnila v Rangúnu skupina opilých britských vojáků barmskou ženu. Armáda se snažila aféru zamlčet, místokrál však viníky potrestal a odeslal domů. Při druhém incidentu v dubnu 1902 ubili k smrti místního kuchaře dva kavaléristé ze slavných 9. *Lancers*. Odvaha G. Curzona potrestat tyto zločiny vynikne zvláště v době, která „bílému muži“ přiznávala větší práva než obyvatelům kolonií. Lambert, A., c. d., s. 123
- [89](#) Tamtéž, s. 213.
- [90](#) Tamtéž.
- [91](#) Tamtéž, s. 139.
- [92](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 82-83.
- [93](#) Hrabě Wemyss zemřel v roce 1914 v úctyhodném věku 98 let. Lambert, A., c. d., s. 58.
- [94](#) Tamtéž, s. 58.

- [95](#) Sňatkem s americkou vdovou paní Alfred Dugganovou („*Gracie*“) v roce 1917 ukončil G. Curzon osmiletý vztah se spisovatelkou Elinor Glynnovou.
- [96](#) Cannadine, D., c. d., s. 112.
- [97](#) Obraz od Rafaela byl prodán za 70 000 liber. Lambert, A., c. d., s. 138.
- [98](#) Tamtéž, s. XVIII.
- [99](#) Cannadine, D., c. d., s. 710, příloha 1.
- [100](#) Tuchman, B., c. d., s. 33.
- [101](#) Lambert, A., c. d., s. 143.
- [102](#) Asquith, M., *Autobiography*, Vol. I, London 1936, s. 46.
- [103](#) V letech 1896-1900 bylo v Anglii rozvedeno 675 manželství. Trend byl vzestupný, čísla ale byla ještě mizivá. Lambert, A., s. d., s. 38.
- [104](#) Leslie, A., c. d., s. 277.
- [105](#) Asquith, M., c. d., s. 152.
- [106](#) Leslie, A., c. d., s. 277.
- [107](#) Lambert, A., c. d., s. 148.
- [108](#) Tamtéž, s. 66.
- [109](#) Tamtéž, s. 67.
- [110](#) Tamtéž, s. 57.
- [111](#) Tamtéž, s. 64.
- [112](#) Tamtéž, s. 67.
- [113](#) Tamtéž, s. 60.
- [114](#) Asquith, lady Cynthia, *Diaries 1915-1918*, London 1968, s. 92.
- [115](#) Lambert, A., c. d., s. 221.
- [116](#) James Balfour (1713-1845), druhorozený syn zemana z Balbirnie Zebe, S., *Balfour*, Cambridge 1973, s. 1.
- [117](#) James Maitland Balfour (1820-1856). Zebe, S., c. d., s. 2.

- [118](#) Francis Balfour, první profesor morfologie živočichů na univerzitě v Cambridge. Zemřel tragicky v červenci 1882 při výstupu na Mont Blanc ve 31 letech. Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I., s. 70.
- [119](#) John Strutt, pozd. třetí lord Rayleigh, vědec světového ohlasu, vítěz Nobelovy ceny za fyziku (1904). Zebel, S., c. d., s. 7.
- [120](#) Tamtéž, s. 13.
- [121](#) Tamtéž, s. 10.
- [122](#) Lambert, A., c. d., s. 51.
- [123](#) Zebel, S., c. d., s. 17.
- [124](#) „Čtvrtá strana“ po Konzervativní straně, Liberální straně a Irské nacionální straně.
- [125](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 81.
- [126](#) Charles Bradlaugh, poslanec Dolní sněmovny, ateista a republikán. Zebel, S., c. d., s. 30.
- [127](#) Vláda a opoziční vůdci byli připraveni přijmout jmenování Ch. Bradlauga po jeho slibu, že předepsanou přísahu pronese, ač je pro něho bezvýznamná. Po štvavé kampani vyvolané členy „čtvrté strany“ byl místo toho vyloučen ze sněmovny. Byl znovu zvolen a v roce 1888 pomohl uzákonit zákon o afirmaci. Už po parlamentních volbách v roce 1885 mu bylo dovoleno přísahat bez závěrečného prohlášení. Zebel, S., c. d., s. 30.
- [128](#) Tamtéž, s. 34.
- [129](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 80.
- [130](#) Balfourův dopis strýci z 14. ledna 1884. Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 80.
- [131](#) Churchill, W., *My Early Life*, London 1965, s. 62.
- [132](#) Lambert, A., c. d., s. 54.
- [133](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 127.
- [134](#) „*Land War*“ viz pozn. 32.
- [135](#) „*Plan of Campaign*“ viz pozn. 33.
- [136](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 123.
- [137](#) Tamtéž, s. 127.
- [138](#) Zebel, S., c. d., s. 70.
- [139](#) Nejtrvalejší počín Balfourovy vlády.

- [140](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 133.
- [141](#) Zebel, S., c. d., s. 80.
- [142](#) Tuchman, B., c. d., s. 51.
- [143](#) Z dopisu lady Elchové z března 1892. Zebel, S., c. d., s. 79.
- [144](#) Ministerský předseda a ministr zahraničí lord Salisbury odjel na léčbu do zahraničí. Ze zdravotních důvodů převzal jeho funkci ministra zahraničí lord Lansdowne. Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 249.
- [145](#) Zebel, S., c. d., s. 95.
- [146](#) [Tamtéž, s. 96.](#)
- [147](#) V tzv. „černém týdnu“ v prosinci 1899 byly britské síly poraženy u Magersfonteinu, Stormbergu, Colensa, obklíčen byl Ladysmith.
- [148](#) Tzv. „khaki volby“ se konaly po vojenských úspěších v létě 1900. Pelling, H., *Popular Politics and Society in Late Victorian Britain*, London 1968, s. 91.
- [149](#) Zebel, S., c. d., s. 102.
- [150](#) Lord Salisbury zemřel v roce 1903.
- [151](#) V následujících pěti letech se počet žáků na středních a technických školách více než zdvojnásobil. Zebel, S., c. d., s. 119.
- [152](#) V období let 1903-1905 byly založeny univerzity v Manchesteru, Liverpoolu, Leedsu, Sheffieldu aj. Tamtéž.
- [153](#) *Education Act* (1902) znamenal pokrok a „demokratizaci“ školství zpřístupněním cesty ke vzdělání většímu počtu dětí hlavně z nižší střední třídy a uznáním veřejné odpovědnosti za školství. Byl motivován také ekonomicky s cílem větší národní konkurenceschopnosti. Tamtéž.
- [154](#) Zebel, S., c. d., s. 126.
- [155](#) Lord Dunraven usiloval v čele irských majitelů půdy o irskou samosprávu. Zebel, S., c. d., s. 127.
- [156](#) [Tamtéž, s. 127.](#)
- [157](#) V prosinci 1902 blokovaly britské lodě s podporou Německa venezuelské pobřeží. Po odporu liberálů a unionistů byly britské lodě staženy.
- [158](#) Tanger – březen 1905, tzv. první marocká krize. Německý císař Vilém II. vyjádřil v proslovu z podnětu kancléře von Bülowa v marockém Tangeru velký a rostoucí německý zájem o Maroko. Německo se tímto nátlakem na Francii pokoušelo narušit

Entente Cordiale. Britský partner však prokázal Francii svou podporu nejen povzbuzujícím telegramem Eduarda VII. ministru zahraničí Delcassému (ač ten byl později nucen odstoupit), ale hlavně během tzv. „marocké“ konference v Algeciras v lednu následujícího roku.

- [159](#) *The Committee of Imperial Defence (C.I.D.)*. Jeho důležitost v předválečném obranném plánování ocenil později David Lloyd George. A. J. Balfour podle něj „vykonal službu své zemi, která zaslouží nesmrtelnost.“ Zebel, S., c. d., s. 117.
- [160](#) Tzv. „čínské otroctví“ –opozicí záměrně zveličený problém; poté, co Balfourova vláda souhlasila se žádostí jihoafrických majitelů dolů o povolení dovozu čínských pracovníků sil.
- [161](#) Zebel, S., c. d., s. 125.
- [162](#) Tamtéž, s. 131.
- [163](#) Liberální strana vyhrála velkou většinou 513:157. Tamtéž, s. 142.
- [164](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 432.
- [165](#) Zebel, S., c. d., s. 143.
- [166](#) Tamtéž, s. 156.
- [167](#) Jenkins, R., *Mr. Balfour's...*, s. 74-75.
- [168](#) Tuchman, B., c. d., s. 402.
- [169](#) Balfourova deklarace (1917). Na konci života tuto deklaraci A. J. Balfour považoval zpětně za svůj „čin největší zásluhy“. Tuchman, B., c. d., s. 367.
- [170](#) Tamtéž, s. 51.
- [171](#) Lambert, A., c. d., s. 95.
- [172](#) Tamtéž.
- [173](#) Tamtéž, s. 51.
- [174](#) Smrtí May Lytteltonové byl tak zdrcen, že nešel ani na její pohřeb. Do rakve jí poslal matčin prsten. Tamtéž, s. 51.
- [175](#) Balfourova pevná víra v Boha byla vedle jeho psaní věcí, kterou měla Margot Asquithová na svém příteli nejvíce ráda. Asquith, M., c. d., s. 143.
- [176](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 49.
- [177](#) Tamtéž, s. 192.

- [178](#) Tamtéž, s. 310.
- [179](#) Tamtéž, s. 88.
- [180](#) Tamtéž, s. 187.
- [181](#) Tamtéž, Vol. II, s. 18.
- [182](#) Asquith, M., c. d., s. 138-139.
- [183](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 105.
- [184](#) Asquith, the Earl of Oxford and Asquith, *Memories and Reflections*, London 1928, Vol. I, s. 120.
- [185](#) Charlotte, lady Ribblesdaleová (1858-1911). Zemřela jako její sestra Pauline na tuberkulózu.
- [186](#) Asquith, M., c. d., s. 11.
- [187](#) Lucy Graham Smith (1860-1942).
- [188](#) Laura Lytteltonová (1862-1886).
- [189](#) Asquith, M., c. d., s. 28.
- [190](#) Tamtéž, s. 42.
- [191](#) Tamtéž, s. 31.
- [192](#) Tamtéž, s. 74-75.
- [193](#) Lambert, A., c. d., s. 7, 70-75; o postavení žen dále například Borer, M. C., Leslie, A.,...
- [194](#) Z „Duší“ Doll Lidell, Alfred Lyttelton, Harry Cust aj.
- [195](#) Lambert, A., c. d., s. 17.
- [196](#) Asquith, M., c. d., s. 14.
- [197](#) Poměr počtu debutantek pocházející z aristokratického prostředí: 1841 – 90 %; 1871 – 68 %; 1891 – poprvé méně než 50 %. Cannadine, D., c. d., s. 346.
- [198](#) Pátý přijímací pokoj byl ustaven roku 1895. Tamtéž.
- [199](#) Asquith, M., c. d., s. 60.
- [200](#) Desmond MacCarthyová. Lambert, A., c. d., s. 15.
- [201](#) Asquith, M., c. d., s. 20.

- [202](#) Tamtéž, s. 248.
- [203](#) Laura Lytteltonová zemřela 22. srpna 1886 v necelých čtyřiaadvaceti letech. Její syn zemřel v květnu 1888 na meningitidu. Lambert, A., c. d., s. 30-31.
- [204](#) Asquith, M., c. d., s. 50.
- [205](#) Lambert, A., c. d., s. 74.
- [206](#) Asquith, M., c. d., s. 214.
- [207](#) Tamtéž.
- [208](#) Asquith, M., c. d., s. 220.
- [209](#) V listopadu 1891 píše H. Asquith Margot do Káhiry: „Říkáš mi, abych Tě nepřestal milovat, jako by sis myslela, že jsem přestal nebo přestanu nebo mohl přestat.“ Jenkins, R., *Asquith...*, s. 80.
- [210](#) Tamtéž, s. 81.
- [211](#) Asquith, M., c. d., s. 230.
- [212](#) Asquith, the Earl of Oxford and Asquith, c. d., Vol. I, s. 231.
- [213](#) Jenkins, R., *Asquith...*, s. 102.
- [214](#) Lambert, A., c. d., s. 140.
- [215](#) Tamtéž, s. 84.
- [216](#) Studoval matematiku. Tuchman, B., c. d., s. 40.
- [217](#) Leslie, A., c. d., s. 76.
- [218](#) Spolu s ním byl zavražděn i jeho tajemník p. Burke.
- [219](#) Derbyshire, Yorkshire, Lancashire, Lincolnshire, Cumberland, Sussex, Middlessex. Tuchman, B., c. d., s. 40.
- [220](#) Cannadine, D., c. d., s. 710, viz příloha 1.
- [221](#) Tamtéž, s. 93.
- [222](#) Podíly v železnicích ve Waterfordu, Lismore a Dungavronu.
- [223](#) Barrow – ocelářské, parolodní a námořní konstrukce.
- [224](#) Eastbourne.

- [225](#) *Devonshire House* byl prodán v roce 1919 za astronomickou částku 750 000 liber.
Cannadine, D., c. d., s. 116.
- [226](#) Tamtéž, s. 135.
- [227](#) Po krásou proslavené vévodkyni zbyly dva krásné portréty od Gainsborougha a
Reynoldse. Tuchman, B., c. d., s. 40.
- [228](#) Po oznámení stranické daňové politiky v Sheffieldu (1. října 1903). Dugdale, B. E. C.,
c. d., Vol. I, s. 361.
- [229](#) Tamtéž.
- [230](#) Jenkins, R., *Mr. Balfour's poodle...*, s. 96.
- [231](#) Tuchman, B., c. d., s. 39.
- [232](#) Tamtéž, s. 44.
- [233](#) Tamtéž, s. 39.
- [234](#) Asquith, M., c. d., s. 123.
- [235](#) Tamtéž.
- [236](#) Louisa von Altenová (1832-1911) –vévodkyně z Manchesteru (1855) a Devonshiru
(1891).
- [237](#) Leslie, A., c. d., s. 81.
- [238](#) Hibbert, Ch., c. d., s. 71.
- [239](#) Asquith, M., c. d., s. 121.
- [240](#) Tamtéž.
- [241](#) Hibbert, Ch., c. d., s. 222.
- [242](#) Dugdale, B. E. C., c. d., Vol. I, s. 336.
- [243](#) Leslie, A., c. d., s. 314.

Prameny a odborná literatura

Vydané pameny

- Asquith, M., *Autobiography*, Vol. I, London 1936
- Asquith, the Earl of Oxford and Asquith, *Memories and Reflections*, Vol. I, II, London 1928
- Asquith, lady Cynthia, *Diaries 1915-1918*, London 1968
- Churchill, W., *My Early Life*, London 1965

Odborná literatura

- Ackroyd, P., *Londýn – biografie*, Praha 2002
- Bishop, J., *Social History of Edwardian Britain*, London 1977
- Borer, M.C., *People of Victorian and Edwardian England*, London 1969
- Briggs, A., *Victorian Cities*, London 1963
- Briggs, A., *Victorian People*, London 1965
- Cannadine, D., *The Decline and Fall of the British Aristocracy*, New Haven 1990
- Cecil, R., *Life in Edwardian England*, London 1969
- Dugdale, B.E.C., *A. J. Balfour*, Vol. I, II, Plymouth 1936
- Ensor, R.C.K., *England 1870-1914*, Oxford 1936
- Girouard, M., *Life in the English Country House*, London 1978
- Gradidge, R., *Dream Houses: The Edwardian Ideal*, London 1980
- Grenville, J.A.S., *Lord Salisbury and Foreign Policy*, London 1970
- Hibbert, Ch., *Edward VII. - A Portrait*, London 1976
- Herre, F., *Než se začalo psát 1900*, Praha 1999

- Hunter, J., *Edwardian Fiction*, London 1982
- Inwood, S., *Historie Londýna*, Praha 2003
- Jenkins, R., *Asquith*, London 1967
- Jenkins, R., *Mr. Balfour's poodle: an account of the struggle between the house of lords and the government of Mr. Asquith*, London 1968
- Kennedy, A. L., *Salisbury, 1830-1903: Portrait of a Statesman*, London 1953
- Křivský, P., Skřivan A.: *Století odchází – světla a stíny „ belle époque“*, Praha 1982
- Lambert, A., *Unquiet Souls*, London 1984
- Leslie, A., *Edwardians in Love*, London 1972
- Lewis, J. S., *In the Family Way. Childbirth in the British Aristocracy, 1760-1860*, London 1988
- Lumis, T., Marsh, J., *The Womans Domain. Women and the English Country House*, London 1990
- Nowell-Smith, S.(ed.), *Edwardian England 1901-1914*, London 1964
- Mason, P., *The English Gentleman*, London 1982
- Metcalf, P., *Victorian London*, London 1972
- Pelling, H., *Popular Politics and Society in Late Victorian Britain*, London 1968
- Priestley, J.B., *The Edwardians*, London 1970
- Read, D., *Edwardian England 1901-15*, London 1972
- Rubinstein, W.D., *Men of Property*, London 1981
- Sansom, W., (ed.), *Victorian Life in Photographs*, London 1974
- Sykes, C. S., *Private Palaces: Life in the Great London Houses*, London 1985
- Tuchman, B.W., *The Proud Tower: A Portrait of the World before the War 1890-1914*, New York 1966
- West, R., *1900*, London 1982
- Zebel, S., *Balfour*, Cambridge 1973

Přílohy

Příloha 1

Family	Title	Gross Income (£)	Acres	Location			
				E	I	S	W
Westminster	Duke	290,000	19,749	★			
Buccleuch	Duke	232,000	460,108	★	★		
Bedford	Duke	225,000	86,335	★			
Devonshire	Duke	181,000	198,572	★	★		
Northumberland	Duke	176,000	186,379	★			
Derby	Earl	163,000	68,942	★			
Bute	Marquess	151,000	116,668	★		★	★
Sutherland	Duke	142,000	1,358,545	★		★	
Hamilton	Duke	141,000	157,386	★		★	
Fitzwilliam	Earl	139,000	115,743	★	★		
Dudley	Earl	123,000	25,554	★		★	★
Ancaster	Earl	121,000	163,495	★		★	★
Anglesey	Marquess	111,000	29,737	★			★
Londonderry	Marquess	110,000	50,323	★	★		★
Portland	Duke	108,000	183,199	★		★	
Hertford	Marquess	104,000	84,596	★	★		
Portman	Viscount	100,000	33,891	★			
Rutland	Duke	97,000	70,137	★			
Cleveland	Duke	97,000	104,194	★			
Downshire	Marquess	97,000	120,189	★	★		
Overstone	Baron	93,000	51,377	★			★
Boyne	Viscount	88,000	30,205	★	★		★
Leconfield	Baron	88,000	109,935	★	★		
Brownlow	Earl	86,000	58,335	★			
Yarborough	Earl	85,000	56,893	★			
Richmond	Duke	80,000	286,411	★		★	

Největší majitelé půdy ve Velké Británii (1880)

Zdroj: Cannadine, D., *The Decline and Fall of the British Aristocracy*, New Haven 1990

Příloha 2

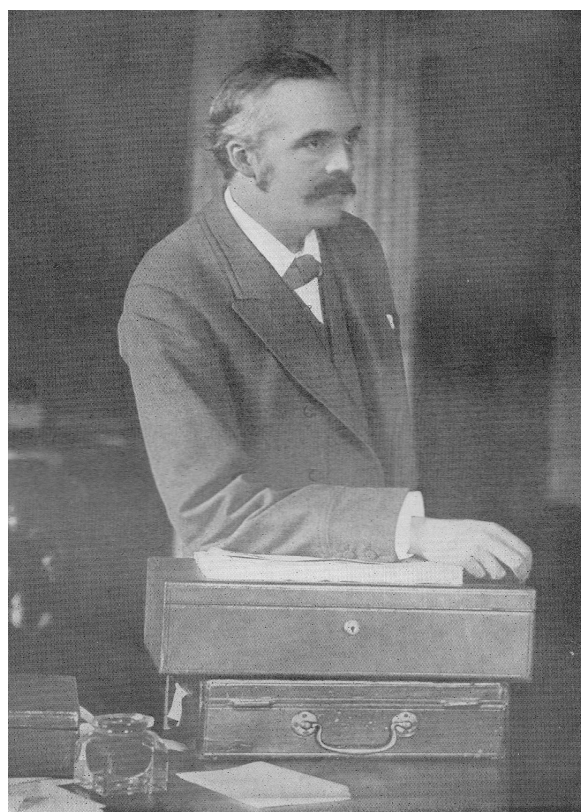
Královna Viktorie I. během své návštěvy Dublinu v dubnu 1900

Král Eduard VII. při slavnostním otevření parlamentu

A. J. Balfour a lady Elchová

A. J. Balfour

A. J. Balfour

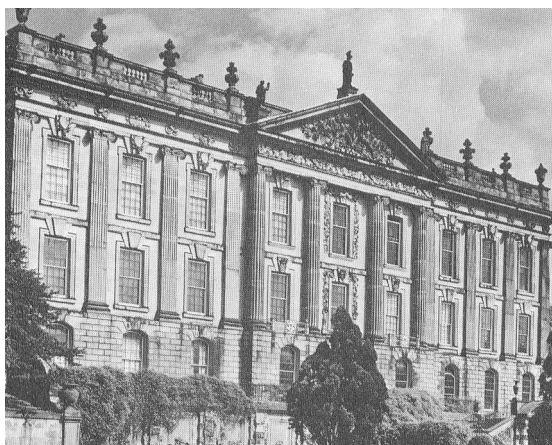

Margot Tennantová ve věku 19 let

Margot Asquithová při návštěvě svatby v chrámu svaté Markéty, Westminster, 1911

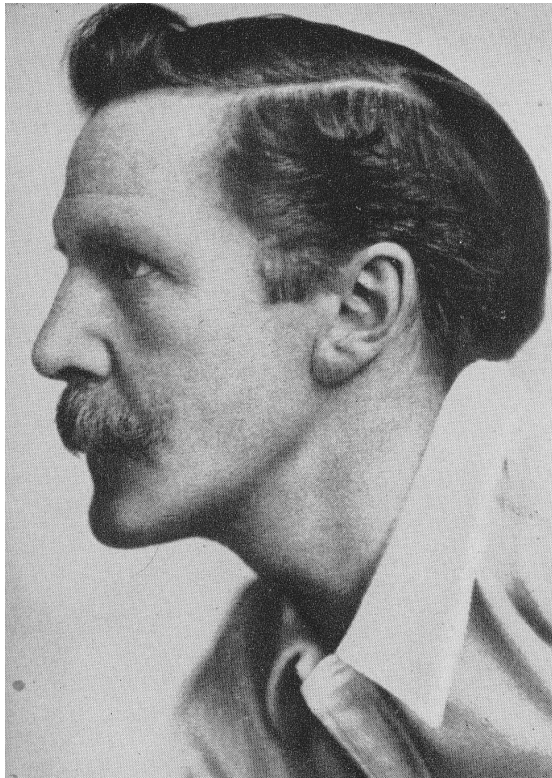
Chatsworth – západní strana

Spencer Compton Cavendish,
osmý vévoda z Devonshiru

Louisa von Altenová, vévodkyně
z Manchesteru a Devonshiru

Harry Cust

Hon – 1908

Regata v Cowes s královskou jachtou (uprostřed)

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30

31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89

90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148

149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207

208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243